

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ELM VƏ TƏHSİL
NAZİRLİYİ

AZƏRBAYCAN TEXNİKİ UNİVERSİTETİ nəzdində
BAKİ TEXNİKİ KOLLECI

“Dil və Ədəbiyyat” fənn birliyi

“AZƏRBAYCAN DİLİ” fənnindən

Mühazirə konspektləri

Müəllim: ZAMANOVA MƏSHƏTİ KAZIM QIZI

Bakı – 2022

Mündəricat

1. Dil.....	3-5
2. Cəmi 40 Söz.....	5-9
3. Hər şey su ilə başladı.....	10-11
4. Bəşəriyyətin yaddaşı-yazı.....	12-15
5. Arzum jurnalist olmaq idi.....	15-20
6. Muğan.....	21-24
7. Şollar su kəməri.....	25-28
8. Xəzər dənizi.....	28-32
9. Çınarın şikayəti.....	32-35
10. Birlik.....	35-37
11. Şəhidlər.....	38-41
12. Sevgi ağacı.....	42-46
13. “Sən” dili əvəzinə, ”Mən” dili.....	46-50
14. “Məndən ötdü, qardaşıma dəydi”.....	50-54
15. Dua edən əllər.....	54-56
16. Mirzə Səfər.....	57-61
17. Vatikandan gələn var.....	61-65
18. Əsir ağacının sirri.....	66-68
19. Azərbaycan mədəniyyət inciləri Fransada.....	69-71
20. BAHAR NƏĞMƏLƏRİ.....	72-75
21. İLDIRIMLI YOLLARLA.....	75-77

Mühazirə 1.

Dil

Afad Qurbanov

Dil dilçilik elmi tərəfindən öyrənilir. Dil ictimai əmək prosesində insanlar arasında Ünsiyyət vasitəsi kimi meydana (çıxmışdır, çıxmışdı). Ünsiyyət müxtəlif vasitələrlə ola bilər. Lakin dil bu ünsiyyət vasitələrindən fərqlənərək onların ən (başlıcasıdır, başlıcasıdı). İnsanlaşma ilə bərabər formalaşmış dil cəmiyyətin həyatında böyük rol (oynamışdır, oynamışdı).

Dil insanların sosial tələblərini ödəmək qazanılmış nəliyyətləri möhkəmləndirmək və başqalarına çatdırmaqda əvəzsiz (vasitədir, vasitədi). Dünyada iki növ dil mövcuddur təbii və süni dillər. Təbii dillər tarixən cəmiyyət kollektivləri tərəfindən yaranmış və tədricən (formalaşmışdır, formalaşmışdı). Təbii dil hər bir xalqın doğma və əsas dilidir. Süni dil isə köməkçi xarakterə malikdir. Hər bir süni dilin layihəsi ayrı-ayrı şəxslər tərəfindən irəli sürülür. Süni dil təbii dillər əsasında yaranır.

Nəriman Nərimanov

Ana dili! Bir dil ki mehriban bir

Vücut öz məhəbbətini sənə bu dildə bəyan edir. Bir dil ki sən hələ

Beşikdəyənkən bir layla şəkildə öz

Ahəng və lətafətini sənə eşitdirib,

Ruhun ən dərin guşələrində nəqş bağlıyıbdır.

Üzeyir Hacıbəyli

Hər bir millətin bütün milliyətilə bəqasına (əbədiyyətinə) baş səbəb onun dilidir və dilinin tərəqqisidir. ... bir millət-

tin də ki dili batdı, onda o millət özü də batar...

Bəxtiyar Vahabzadə

Bu dil tanıtmış bizə bu dünyada hər şeyi,

Bu dil əcdadımızın bizə miras verdiyi

Qiymətti xəzinədir... Onu gözlərimiz tək

Qoruyub nəsillərə biz də hədiyyə verək.

...Bizim uca dağların sonsuz əzəmətindən,

Yatağına sığmayan çayların hiddətindən,

Bu torpaqdan, bu eldən,

Elin bağrından qopan yanıqlı nəğmələrdən,

Güllərin rənglərindən, çiçəklərin ətrindən,

Mil düzünün, Muğanın sonsuz genişliyindən,

Ağsaçlı babaların əqlindən, kamalından,

Düşmənin üstünə cuman o Qıratın nalından

Qopan səsdən yarandın.

Sən xalqımın aldığı ilk nəfəsdən yarandın.

1. Kəlam və mətnləri düzgün tələffüz qaydalarına uyğun oxuyun.
2. Dil dedikdə nə başa düşürsünüz?
3. Dil sözü nə üçün ana sözü ilə yanaşı işlənir?
4. Nə üçün dil ünsiyyət vasitəsi hesab edilir? Daha hansı ünsiyyət vasitələrini tanıyırsınız?
5. Hansı fikir daha dəqiqdir?
 - Dil omonim sözdür.
 - Dil çoxmənalı sözdür.

• Dil həm çoxmənalı, həm də omonim sözdür.

Seçəcəyiniz cavabı nümunələrlə əsaslandırın.

6.Ağır ittiham birləşməsində hansı söz məcazi mənə daşıyır? Həmin sözü həqiqi mənada da işlədin. Ağır sözünü işlətməkdə T.Bayramın məqsədi nədir?

7.Vətənin karına gəlməyənlərə birləşməsində kar sözünün ifadə etdiyi mənanı müəyyənləşdirin. Həmin sözü fərqli mənada cümlədə işlədin. Sözün omonim olub-olmadığını müzakirə edin.

8.Bədii nümunələrdə verilmiş omonim sözləri seçib mətndəki mənasını izah edin.

Mühazirə 2.

Cəmi 40 Söz

1920-ci ildə bir dəstə hindli meşəlikdə yerləşən kəndləri səyahətə çıxmışdılar.

Dəstədə olan hind (psixoloqu, psixiatri) Rid Sinqh Qodamuri kəndində yerli sakinlərdən meşədə qəribə bir canlının yaşadığını eşidir. Sinqh yoldaşları ilə birlikdə bu canlının göründüyü (sahəyə, əraziyə) getmiş, onları müşahidə etmək üçün yer hazırlamışdır.

Aparılan müşahidələr zamanı Sinqh görmüşdür ki, əvvəlcə yaşlı canavarlar,

Sonra iki balası, daha sonra qəribə canlının böyük tayı və nəhayət, kiçiyi yuvadan çıxır.

Bu qəribə (vəhşilərin, yırtıcıların) bədənləri insana, yerləşləri heyvan yerisinə oxşayırdı.

Sinqh onların insan uşağı olduğunu yəqin etmiş, uşaqları diri tutmağı qarşıya məqsəd qoymuşdur. O, ikinci gün gündüz çağı kənd əhalisi ilə birlikdə həmin yerə gəlib canavarın yuvasını dağıtmağa başlamışdır. Bu zaman erkək canavar çıxıb qaçmış, ana canavar isə balalarını müdafiə etməyə cəhd göstərmişdir. Ana canavar öldürüldükdən sonra

Yuvanındeşiklərindən birini genişləndirib içəri daxil olmuşlar. Yuvanın dibindən 2 canavar balaları və 2 uşaq tapıb çıxarmışlar. Bunlar qız uşaqları idi. Qızlar üçün kənd evlərindən birində qəfəs hazırlanmış və onlar bir müddət orada saxlanılmış, sonra uşaq evinə aparılmışlar. Sinqh qızların birinə Kamala, digərinə Amala adı vermişdir. Kamalanın təxminən 8, Amalanın isə 2 yaşı (vardı, olardı). Kamala 9 il, Amala isə 1 ilə yaxın insanlarla yaşaya bilmişdir.

Rid Sinqh birinci gündən onlarla məşğul olmuş, müşahidələrini gündəliyə qeyd etmişdir. Həmin qeydlərdə qızların mühüm səciyyəvi cəhətləri əks olunmuşdur.

Qızlar canavarlar arasında yaşadıkları üçün heyvan yerişinə uyğun olaraq əlləri və dizləri ilə 4 ayaqla (gəzmişlər, gəzirmişlər). Lakin sürətlə gedəndə dizlərini qaldırıb əl və ayağın köməyi ilə (qaçmışlar, qaçırmışlar). Böyük qız xüsusi məşq əsasında ancaq 2 ildən sonra dik – şaquli durmağı öyrənə bilmiş və 6 ildən sonra iki ayaq üzərində gəzməyə alışmışdır.

Bu qızların, xüsusilə Kamalanın tərbiyəsi ilə məşğul olan Sinqh və onun arvadı qeyd etmişlər ki, 17 yaşlı Kamala qaçmalı olanda yenə də əvvəllərdə olduğu kimi, dördayaqlı kimi yüyürürmüş.

Şəraitlə əlaqədar olaraq qızlar da canavarlar kimi həmişə çiy ət (yemək). Uşaq evində saxlanarkən uzun zaman ət və digər şeyləri əldən (almaq), yerdən alıb (çeynəmək). Yemi və hətta suyu da ilk dəfə iyləmədən dillərinə (vurmaq). Suyu dilləri ilə (içmək). Qızlardan böyüyünün alt çənəsinin sümüyü və əzələləri çox (inkişaf etmək). Kamala iri ət parçasını əlinin köməyi olmadan ağzı ilə (yemək), sümüyünü (gəzmək) və (təmizləmək). Qızlar yedikləri zaman onlara kimsə (yaxınlaşmaq), mırıltıya oxşar səs (çıxarmaq). Sonralar Kamala əllə yeməyi (öyrənmək), stəkandan su (içmək) və müəyyən dərəcədə insana (uyğunlaşa bilmək).

Qızlar müşahidə olunarkən diqqəti cəlb edən cəhətlərdən biri onların gecə həyatı keçirmələri idi. Belə ki onlar işıqdan, günəşdən qaçırmışlar. Gündüzlər qaranlıq küncə çəkilib üzləri divara (yatmışlar, yatırmışlar). Yatanda da bir-birinə söykənirmişlər. Axşamçağı fəallaşır, oynayır və yem aldıkları yerə gəlib başlarını yuxarı qaldıraraq havanı iyləyirmişlər. Qızlarda iybilmə olduqca çox inkişaf edibmiş. İlk günlərdə onlar həmişə insandan gizlənməyə cəhd edirmişlər. Sinqhin qeydlərindən məlum olur ki, onlar yuyunmaq istəmişlər. Hətta geyimi də sevmişlər. Buna görə də yenidən geyindirilmiş paltarları həmin andaca cırıb atmışlar. Hər şeyə biganəlik, heç nəyi öyrənməmək, maraq və həvəs göstərməmək onların səciyyəvi xüsusiyyətləri olmuşdur.

Heyvanlar arasında həyat keçirmiş bu qızlarda qətiyyətlə nitq olmamışdır. Müşahidəçilər qızlarda ancaq bircə səs signalı müəyyən etmişlər. Bu səs alçaqdan başlanıb tədricən yüksələn, hündürləşən, qalxan signal idi. İlk günlərdə qızlar müntəzəm olaraq hər axşam saat 10-da, gecələr isə saat 1-də və 3-də bu cür signal (vermişlər, verirmişlər). Sinqh bunu valideyni – canavarları çağırmaq signalı kimi izah etmişdir.

Sinqh və onun arvadı qızlara nitq öyrətməyə ciddi səy göstərmişlər. Bu məqsədlə bir sıra üsullardan istifadə etmiş, çoxlu təcrübələr aparmışlar. Sinqhin arvadı müntəzəm olaraq qızların yanında danışmış və bu yolla qızları nitqə alışdırmağa çalışmışdır. Xanım Sinqh qızlara yemək verəndə Kamala və ya Amalaya müraciət edib gətirdiyi (yemin, yoxsa yeməyin) adını ucadan demiş və bunu təkrar etmişdir. Uşaq evinə müxtəlif növ meyvə, tərəvəz gətirmiş, hər birini ayrı-ayrı göstərərək bunların adlarını oradakı uşaqlara bir neçə dəfə təkrar etdirmişdir. Uşaqlar yemək istədikləri ərzağın adını ucadan tələffüz etmişlər. Xanım Sinqh də həmin şeyin adını təkrar deyərək onlara vermişdir. Bundan başqa, qızlara qısa suallar vermiş, onların cavabını özü söyləmişdir.

Qızlara nitq öyrətmək üçün başqa uşaqlarla əlaqə yaratmaq, onlarla oyunlar təşkil etmək təcrübəsindən də istifadə olunmuşdur. Bütün bunların nəticəsində də Kamala ancaq 3 ildən sonra ilk dəfə “bəli” və “xeyr” sözlərini tələffüz edə bilmişdir. O, 17 yaşa çatanda cəmi 40 söz öyrənmişdi. Sinqh

göstərir ki, Kamala çox az hallarda bu sözləri demişdir. O bu və ya başqa şeyin adını ancaq təkiddən sonra tələffüz etmişdir.

Adətən, sözü bütöv yox, onun ilk hecasını tələffüz edirmiş. Kamala ilk rabitəli cümləni 5 il keçəndən sonra deyə bilmişdi. O, xanım Sinqhə çox meyil etmiş və ona öyrəşmişdi. Bu qadın (bir neçə vaxt, bir müddət) uşaqlardan ayrılmışdı. O uşaq evinə gələndə Kamala onun qarşısına qaçmış sevinərək Anam gəldi demişdi. Bununla bərabər çoxlu qarışıq səslər də çıxarmışdır ki, xanım Sinqh onların heç birini başa düşməmişdir.

Ümumiyyətlə, 9 il insanlar arasında yaşamasına baxmayaraq, Kamalanın nitqi lazımi dərəcədə inkişaf etməmişdi.

Afad Qurbanov,

“Ümumi dilçilik” kitabından

1. Mətnə əsasən müəyyənləşdirin:

- Kamala neçə yaşında dik durmağa başlamışdır?
- Kamala neçə yaşında iki ayaq üzərində gəzməyə başlamışdır?
- Kamala cəmi neçə il yaşamışdır?
- Kamala bəli və xeyr sözlərini neçə yaşında deyə bilmişdir?
- Kamala ilk rabitəli cümləni neçə yaşında deyə bilmişdir?

2. Sizcə, Amala insanlar arasında nə üçün cəmi bir il yaşaya bilmişdir?

3. Kamalanın nitqi nə üçün zəif inkişaf edir?

4. Tutaq ki, bu hindli qızlar kiçik yaşlarından meşəyə yox, azərbaycanlı və ya ingilis ailəsiləsin düşüblər. Onlar danışa biləcəkmi? Danışacaqlarsa, bu hansı dildə olacaq? Niyə?

5. “*Mauqli*” və ya “*Tarzan*” filmlərindən hər hansı birindən müəyyən hissəyə baxın. Müqayisələr aparıb fikirlərinizi ümumiləşdirin. Nitqinizi düzgün qurun.

✓ Dil səs, söz və cümlələrdən ibarətdir.

Əsas ünsiyyət vasitələrindən biri olan dil insanların bir-birini başa düşməsi, əlaqə saxlaması üçün lazımdır. İnsan cəmiyyətində meydana gəldiyi üçün dil ictimai hadisə hesab edilir. Dil yalnız cəmiyyətdə formalaşa bilər.

Dilin yaranması üçün insan orqanizminin fizioloji cəhətdən müəyyən şəkildə Formalaşması da vacib şərtlərdən biridir.

İnsan orqanizminin şaquli şəklə düşməsi ilə danışmaq üzvləri, səs aparatı formalaşır, səslərin tələffüzü üçün ağ ciyər müntəzəm olaraq tənəffüsü təmin edir.

Dil üçün çox vacib sayılan şüurun – təfəkkürün akkumulyatoru rolunu oynayan

Beynin müəyyənlişməsi də bədənə şaquli quruluşu ilə bağlıdır. Beləliklə, insan

Bədənin şaquli vəziyyətə düşməsi, insanın əməklə məşğul olmasının buna təsiri,

Eyni zamanda dilin və şüurun yaranması vahid bir ictimai prosesdir.

*Dilimiz Azərbaycan dilidir.12 noyabr 1995-ci ildə qəbul edilmiş Konstitusiyada Azərbaycan dili dövlət dili kimi təsbit olunmuşdur . Konstitusiyanın 21ci maddəsində yazılır :

I. Azərbaycan Respublikasının dövlət dili Azərbaycan dilidir. Azərbaycan Respublikası Azərbaycan dilinin inkişafını təmin edir.

II. Azərbaycan Respublikası əhalinin danışdığı

Başqa dillərin sərbəst işlədilməsini və inkişafını təmin edir.

Mühazirə 3.

Hər şey su ilə başladı

Onun adı istər yaşadığı dövrdə, istərsə də ölümündən sonra milli mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, müxtəlif təbəqələrdən olan insanlar tərəfindən daim xoş qarşılanmış, xüsusi ehtiramla yad edilmişdir. Dünya şöhrətli yazıçı Mark Tven onu XIX əsrin iki ən böyük şəxsiyyətindən biri kimi təqdim etmişdir. Pedaqogika tarixində özünəməxsus yeri olan bu şəxs Helen Adams Kellərdir.

Ailənin ilk qız övladı olan Helen maddi cəhətdən imkanlı bir ailədə dünyaya gəlmişdir. 1 yaş 7 aylıq olarkən Helen ağır xəstəlik keçirir bir neçə gün davam edən yüksək hərarət nəticəsində Helen görmə eşitmə və danışma bacarığını itirir. Bu hadisə onun ətraf aləmlə əlaqəsini tamamilə kəsir.

Buna görə də Helen tez-tez əsəbiləşir, əlinə keçən qabları qırır və bütün əşyaları dağıdır. Çünki gücü yalnız buna çatır. Belə vaxtlarda o, yanında olan hər kəsin üzərinə hücum edir, özündən uzaqlaşmaq(-ır, -dı, -dır).Düşünə bildiyi, hiss etdiyi halda görməmək, eşitməmək, danışa bilməmək onu dəli kimi edirdi.

Helenlə ən yaxşı yola gedən şəxs isə ailə (aşpazının, aşbazının) kiçik qızı Marta Vaşinqton idi. Helenin ən çox Martanı incitməsinə baxmayaraq, onlar çox yaxşı anlaşa bilirdilər. Belə ki Helenin 7 yaşı olanda onlar artıq 60-dan çox işarələrlə ünsiyyət qurmağı bacarırdılar.

Həkimlər Helenin zehni xəstə olduğunu demiş və valideynlərinə təklif etmişdilər ki onu həmişəlik ruhi xəstəxanalardan birinə yerləşmək(-sin, -lər, -dir). Ancaq Valideynlər həkimlərin heç biri ilə razı deyildilər. Onlar düşünürdülər ki, qızları ruhi deyil, sadəcə, fiziki xəstədir və bunun bir çarəsinə tapmaq olar.

1886-cı ildə Helen atası ilə birlikdə doktor Çisolmun yanında olur. Doktor Çisolm Heleni müayinə etdikdən sonra onları telefon ixtiraçısı Aleksandr Qreyam Bell ilə görüşdürür. Heleni Boston korlar məktəbinə yerləşdirirlər. Məktəb direktoru 20 yaşlı Anna Sallivanı Helenə müəllim təyin edir. A.Sullivan 1887-ci ilin martında Helenin Alabamadakı evinə gəlir və beləliklə, onların arasında gələcək 49 illik münasibətin əsası qoyulur. Anna Sallivan ömrünün sonuna kimi Helen Kellərin yanından ayrılmır, onun qazandığı bütün uğurlarda birbaşa və ya dolayısı ilə iştirak edir...

Anna Sallivan Helenlə ünsiyyət qura bilmək üçün (barmaqlarıyla, barmaqları ilə) onun əlinə yazı yazmağa başlayır. O, Helen üçün gətirdiyi gəlinciyi onun bir əlinə Verir, digər əlinin içinə isə barmaqları ilə "gəlincik" sözünü yazır. Helen müəlliminin barmaqlarını öz (ovcunda, ovucunda) hiss edir, onun yazdıqlarını duyur, ancaq əlinə Yazılanların mənasını başa düşmək(-mə, -ür, -dü). Bu metod müxtəlif əşyalarla davam etdirilsə də, bir faydası olmurdu. Anna isə səbirlə öz təliminə davam edirdi...

Bir gün Anna Helenin əlini axar suyun altına tutur. Digər əlinin içinə isə “su” yazır. Helen, Nəhayət ki, bir əlində hiss etdiyi Sərin su ilə digər əlinə müəlliminin yazdığı sözü bir-biri ilə əlaqələndirə bilir. Bu hadisədən sonra Helendə möhtəşəm bir inkişaf başlayır. Bu balaca qızın qarşısında sanki yeni bir dünyaya qapılar açılır və o bu qapılardan içeri girərək (sürətlə, sürət ilə) addımlayır. Müəllimindən hər bir şeyi onu yazaraq öyrətməsini istəyir. Tədricən o, yazılı mətnləri də (həvəslə, həvə ilə) öyrənir.

1890-cı ildə Anna öyrənir ki, Norveçdə Raqnilda Kaata adlı lal və kar bir qız “Tadoma” metodu ilə danışmağı və yazmağı öyrənib. O bu metodu Helenin də üzərində sınaqdan keçirmək qərarına gəlir. Bu zaman Helenin artıq 10 yaşı vardı. Tezliklə Helen insanın dodaqlarına toxunaraq onun nə dediyini anlamağa başlayır. Sullivan müxtəlif sözlərin (hərflərini, hərflərini) Helenin əlinin içində işarə etməkdə də davam edirdi.

Nəticədə Helen əvvəl ingiliscə, sonra isə almanca və fransızca oxumağı öyrənir. Az Sonra isə o(,) artıq “Brayl” metodu ilə yunanca da oxuya bilirdi...

1894-cü ildə Helen Nyu-Yorkdakı korlar məktəbinə daxil olur. “Redklif” kollecində oxumağa başlayanda o, alman və latın dillərini də bilirdi. Sonra isə rus dilini də öyrənməyə müvəffəq oldu.

Helen 1904-cü ildə – 24 yaşında ikən “Redklif”in pedaqogika fakültəsini əla qiymətlərlə bitirir. O, tarixə kar, kor və lal kimi ali təhsil alan ilk adam olaraq düşür.

Səbinə Vahidqızı,

“İşıq” jurnalından, 2013-cü il, №3

1. “Səssiz – sözsüz dil yoxdur”Fikri ətrafında müzakirə aparın.Bu fikirlə razısınız mı? Niyə?
2. Mətnin giriş, əsas və nəticə hissələrini müəyyənləşdirib hər hissəni 1-2 cümlə ilə ifadə edin.
3. Hansı hikmətli kəlam mətnin məzmunu ilə səsleşir?
 - İnsanlığı yüksəldən adamların ülvî düşüncələri və onların iradələridir. (L.Vinçi)
 - Xəzinə kəşf etmək istəsən əgər,
Hər bir çətinliyə tab et, sinə gər. (N.Gəncəvi)
 - Müəllim bir şama bənzər: özünü əridərək başqalarına işıq verər. (P.Ruffini)
 - Məsləhətli don gen olar. (Atalar sözü)
4. Heleni səciyyələndirərkən onu hansı bir sözlə xarakterizə edərdiniz?
5. Sizcə, Helenin həyatında və özünü təsdiqində kimin rolu daha böyükdür? Niyə belə hesab edirsiniz ?

✓ Dil yeganə ünsiyyət vasitəsi deyil. Ünsiyyətin müxtəlif formaları var; əl-qol Hərəkətləri, müxtəlif işarələr, yazı və s. cəmiyyət xaricində düşdüüyü şəraitə uyğun olaraq dəyişə bilir, ancaq onda nitq inkişaf edə bilmir. Deməli, dil irsi xüsusiyyətlərlə bağlı deyil. Dil irqi xüsusiyyətlərlə də bağlı deyil. Yəni uşaq bioloji cəhətdən valideynlərinə bənzəsə də, onların danışdığı dildə danışmaya bilər

Mühazirə 4.

Bəşəriyyətin yaddaşı-yazı

E.ə. 1-ci minillikdə isə finikiyalı bir alim mixi yazısını yeni bir sistemlə əvəz etdi. Bu sistemə görə, hərflər həm də müəyyən səsləri ifadə edirdi. Bu 1200-1200 müasir əlifbaların əsasını qoydu. Finikiyalılar ticarətlə məşğul olan bir xalq idi. Alın-bənzəti malların hesabını aparmaq üçün onların sadə bir sistemə ehtiyacları var idi.

O vaxt mövcud olan yazı sistemləri isə bütün bunları dəqiq ifadə etməyə imkan vermirdi. Beləliklə, yeni əlifba yaratmaq fikri meydana çıxdı. Əvvəlki yazı sistemləri ilə müqayisədə bu əlifba daha asan yadda qalırdı. Elə buna görə də Finikiya əlifbası Qısa bir vaxtda bütün dünyaya yayıldı. Bu əlifba əsasında hər xalq öz dilinə uyğun əlifbasını yaratdı. Zaman keçdikcə Finikiya əlifbası unuduldu. Ancaq sonradan bu əlifba əsasında yaranan yunan və latın əlifbası bu gün də istifadə olunmaqdadır.

İlk vaxtlar yunanlar yazı yazarkən yalnız böyük hərflərdən istifadə edirdilər. Onlar sözləri ayırmır, axırda nöqtə də qoymurdular. İllər ötdükcə yunanlar sözləri ayrı yazmağa başladılar. Kiçik hərflərin yaranmasına səbəb isə kağız yerinə istifadə edilən Perqamentin (heyvan dərisi) çox bahalı olması idi. Çünki böyük hərflər perqamenti tez doldurur və yazı yazmaq üçün daha çox perqament lazım gəlirdi. Qədimdə yazı yazmaq üçün müxtəlif materiallardan istifadə olunurdu. Məsələn, şumerlər yazı yazmaq üçün gildən, misirlilər isə papirusdan istifadə edirdilər. Təbii ki, daş, tunc, taxta, ağac qabığı, sümük, parça kimi materiallardan istifadə edənlər də az deyildi. Bu, əvvəllər ipəyin, sonralar isə kağızın kəşfinə qədər belə davam etdi. Yazı yazmaq üçün istifadə edilən alətlər də materiallardan o qədər fərqlənmirdi. Belə ki yazı yazmaq üçün daş, metal, sümük və taxta qələmlərlə yanaşı, lələk və fırçalardan da istifadə olunurdu. İnsanın ən böyük kəşflərindən biri də yazıdır. İlk yazı nümunələri şumerlərlə bağlıdır. Hələ eramızdan 4000 il əvvəl şumerlər düşüncələrini, ətrafda gördüklərini lövhələrə köçürürdülər. Məsələn, günəş sözünü yazmaq üçün günəş şəklində çəkir, quş sözünü yazmaq üçün quş şəklindən istifadə edirdilər. Eyni zamanda istiliyi göstərmək üçün də günəş şəklindən, uçmaq sözünü

bildirmək üçün quş şəklindən istifadə Edirdilər. Zaman keçdikcə bu şəkillər yerini xətlər qrupundan ibarət hərflərə 13onar.İlk baxışdan iş asanlaşmış olsa da, hərflərin sayı çoxalmış, təqribən 1000-ə çatmışdı.Sonradan mixi yazı təkmilləşdirildi. Artıq 600-dən çox işarədən ibarət olan bu yazıDan şumerlərlə (əlaqəsi, rəbitəsi) olan başqa xalqlar da istifadə etməyə başladılar.

Qədim yazıya malik olan xalqlardan biri də çinlilərdir. Onlar e.ə. 2-ci minillikdə öz yazı sistemlərini yaratdılar. Çin yazısı vahid dövlətin yaranmasının nəticəsi İdi. Heroqlif qrupuna aid olan bu yazıda da təqribən bir neçə min işarə var idi.

E.ə. 3-cü minillikdə qədim Misir xalqı öz yazı sistemini yaratdı. Sonralar yunanların heroqlif adlandırdıqları bu yazı, əsasən, heykəllər və sarkofaqlar üzərində Həkk olunurdu. Bu yazıdakı işarələr tək-cə sözləri yox, səsləri də ifadə edirdi. Şumer Yazısından fərqli olaraq, Misir yazısı 750 hərfdən ibarət idi. Belə (mürəkkəb, çətin, Ağır) yazını uşaqlıqdan öyrənmək lazım idi. Bu işin çətinliyi tək-cə işarələri yadda Saxlamaqda deyil, (həm də, həmçinin) hər sözü xüsusi qayda üzrə tərtib etməkdə İdi. Ona görə də savadlı adamlar çox az idi. Yazmaq və oxumaq isə xüsusi (peşə,Sənət, ixtisas) sayılırdı.Şumerlərdən bizə qədər gəlib çatan yazı bizdən sonrakı nəsillərə də gedib Çatacaq və üzərində yazılan materiallar dəyişsə də, bəşəriyyətin yaddaşı olmaqda Davam edəcək.

“Ailəm” jurnalından, 2009-cu il, №42

1. Mətnin adına münasibət bildirin. Nə üçün yazı bəşəriyyətin yaddaşı hesab edilir?
2. Mətnin abzaslarının ardıcılığını bərpa edin.
3. Sizcə, dil və yazı arasında hansı əlaqə vardır? Mətndəki hansı abzas yazının əhəmiyyətini göstərir?
4. Sizcə, mətnin hansı abzasında yazının növləri haqqında məlumat almaq olar?
5. “Cəmi 40 söz” mətninin qəhrəmanı Kamala nə üçün yazı yazmağı öyrənmə bilmir?
6. Sizcə, Helen Keller yazının hansı növündən istifadə edir?

7. Mətnədə mötərizədə verilmiş sözlərdən hansının işlədilməsi məqsəduyğundur?

Qədim dünyanın ən müqəddəs panteonlarından biri kimi məşhurlaşan Gəmiqaya dağında Azərbaycan xalqının Ulu keçmişini, tarixi həqiqətlərini əks etdirən qayaüstü təsvirlər – piktoqrafik yazılar həkk olunmuşdur. Üçüncü geoloji dövrdə Gəmiqaya zirvəsinin bir hissəsi təbii hadisələr və tektonik proseslər (zəlzələlər) nəticəsində Dağılıb parçalanmışdır. Dəniz səviyyəSindən 3500–3700 m hündürlükdə həMin qaya parçalarının kütləvi şəkildə Olduğu sahələrdə oval və yarım dairəvi Plana malik qədim yurd yerləri, mövsümi Yaşayış evlərinin qalıqları və minlərlə qayaüstü rəsmlər vardır. Qranit, bazalt və tuf Qayalar üzərində adam, keçi, öküz, at, maral, it, canavar, bəbir, quş rəsmləri, ov və Rəqs səhnələri, eləcə də müxtəlif piktoqrafik işarələr həkk edilmişdir.

Gəmiqaya təsvirləri içərisində heyvan və insan rəsmləri üstünlük təşkil edir. Bir Qayda olaraq, heyvanlar tək-tək, qoşa və sürü halında təsvir edilmişdir. Onların Böyük əksəriyyəti keçi və iri buynuzlu heyvan rəsmləridir. Qayaüstü rəsmlər – petroqliflər qədim incəsənətin yaranması və təkamülü kimi Mühüm elmi problem məsələlərin öyrənilməsi üçün əsas mənbələrdir.

Vəli Əliyev. “Gəmiqaya abidələri” kitabından

Dilin səslərini şərti işarələrlə əks etdirən yazıya fonoqrafik, yaxud səs yazısı deyilir. Yazının başqa tiplərindən fərqli olaraq, fonoqrafik yazıda dilin bu və ya digər Səsi, əsasən, ayrı--ayrı qrafemlərlə, yəni hərflərlə (qrafik işarələrlə) ifadə olunur. Hərflə yazı digər yazı tipləri ilə bağlı olmuşdur. Bu yazı tipi tədrici olaraq, əsasən, ideoqrafik yazıdan əmələ gəlmişdir. Belə ki ideoqrafik yazının işarələri get-gedə bütöv söz deyil, sözün səslərini bildirmiş, bunun da nəticəsində hərflə yazı meydana çıxmışdır. Hərflə yazı çox mürəkkəb proses əsasında yaranmış və bir neçə əsr ərzində inkişaf edib formalaşmışdır. Hərflə yazını dünyada ilk dəfə olaraq Qarışıq şəkildə

misirlilər işlətmişlər. Bunun təsiri nəticəsində sonralar digər Xalqlar da hərflə yazıya keçməyə baş lamışlar. Hər bir səs yazısında işlədilər hərflər. Və işarələrin sistemə, bunların müəyyən düzülüşünə əlifba deyilir.

Afad Qurbanov. "Ümumi
Dilçilik" kitabından

✓ Ən əhəmiyyətli və vacib ünsiyyət vasitələrindən biri yazıdır. Yazı səsli dilin norma ilə qavrayışını təmin edən şərti işarələr sistemidir. Bugünkü yazıda, əsasən, hər səs bir işarə ilə (hərflə) ifadə olunur. İnsanların ilk yazılı əlaqəsi əşyalar vasitəsilə mümkün olmuşdur. Əşyəvi Yazıdan 15onar şəkl (piktoqrafik) yazı meydana çıxmışdır. Bu yazı növündə Hansı əşyanı yazmaq nəzərdə tutulursa, onun şəkl çəkilir. Daha 15onar fikri (ideoqrafik) yazıdan istifadə edilmişdir. Şəkl və fikri yazı hərflə yazıya doğru əhəmiyyətli addımlar olmuşdur. Nəhayət, yazının ən mükəmməl, ən çevik forması olan hərflər (fonoqrafik) Yazı yarandı. Biz yazılı nitqimizi yazı vasitəsilə həyata keçiririk

Beləliklə, yazının 4 tipi var:

1) əşyəvi yazı	3) fikri (ideoqrafik) yazı
2) şəkl (piktoqrafik) yazı.	4) hərflər (fonoqrafik) yazı

Mühazirə 5.

Arzum jurnalist olmaq idi

Sizdən "Naşir" jurnalı üçün müsahibə götürmək istəyirəm, – dedim. Peşəsindən İrəli gələn operativliklə: "Bu gün gələ bilərsiniz", – deyər cavab verdi. Gənc yaşlarında uğura imza atması, böyük bir holdinqə rəhbərlik etməsi və Vüsalə Mahirqızı ilə söhbətimi təqdim edirəm...

- Folklorşünas, filoloq Vüsalə Mahirqızını jurnalistikaya gətirən təsadüf oldu, yoxsa Zərurət?
- Müsahibələrimdə də bildirmişəm ki, orta məktəbi bitirəndə arzum jurnalist olmaq idi. Lakin anamın “yalnız yaxşı filoloq yaxşı jurnalist ola bilər” məsləhətinə əsasən ixtisas seçimi zamanı filologiyayı qeyd etdim. Düşünürdüm ki, mən universiteti bitirib müəllim kimi deyil, jurnalist olaraq fəaliyyət göstərəcəyəm. Filologiya mənim həmişə sevdiyim sahə olub. Magistraturanı/magistıraturanı bitirdikdən sonra jurnalist kimi o qədər qaynar və enerjili mühitdə fəaliyyət göstərdim ki, elmlə məşğul olmağa,

Elmi təhsilimi davam etdirməyə vaxtım olmadı. Lakin bir gün bu mühitdən qopsam, dönəcəyim yer filologiya, dil-ədəbiyyat olacaq. Jurnalistika ilə məşğul olsam da, ixtisasımla bağlı bütün yenilikləri izləyirəm.

- Ədəbiyyatçı olmağınız, sizcə, jurnalistikaya töhfə/töhvə verdimi?
- Əlbəttə. Rəhbərlik etdiyim on bir yaşlı APA holdinqə indiyədək çox təbriklər gəlib. Lakin APA-nın bir yaşını qeyd edəndə Sabir Rüstəmxanlının söylədiyi fikir mənə verilən ən böyük qiymətdir. O dedi ki, APA Azərbaycan xəbər agentlikləri sistemində normal cümlə quruluşunda xəbər yazmaq mədəniyyəti gətirdi. Bu mənim üçün böyük qiymət, fəxr ediləsi təbrik oldu. Bu qiymətli fikrin məhz mənim filologiyayı bitirməyim, dilçi olmağımla çox ciddi əlaqəsi var. Qeyd edirəm ki, onlayn mediada operativlik xatirinə xəbər zamanı dilin üslubunu qorumaq bir qədər çətin olur. Bu səbəbdən dilin üslub qaydaları ciddi şəkildə pozulur. Bizdə bəzən bir xəbər mətninin başlığının hazırlanması 15 dəqiqə vaxtımızı alsada da, sonucda mütləq düzgün, ədəbi dilin normalarına riayət etməklə səlis cümlələr üzərində qurulmuş mətn təqdim etməyə çalışırıq.

Hətta cümlə quruluşu ilə bağlı elə olur ki, müəllimlərimə telefonla zəng edir, məsləhət alır, redaktorlarla ciddi mübahisələr edirik. Hesab edirəm ki, Azərbaycan dilinin qorunmasında medianın xüsusi rolu var. Media dilimizin qorunmasına diqqət yetirməlidir.

- Təkcə onlayn mediada deyil, ümumiyyətlə, mətbuatda tez-tez rast gəldiyimiz dil, üslub qüsurları çoxdur. Bunun qarşısını almaq üçün media rəhbəri kimi hansı şərtləri vacib hesab edirsiniz? Nə etmək lazımdır?

– İlk növbədə, dili yaxşı bilən redaktorla işləmək lazımdır. Onları işə götürərkən mütləq savadlı, dilin qrammatik, üslubi qaydalarını mükəmməl bilən redaktorlara üstünlük verilsə, bu problemi nisbətən aradan qaldırmaq olar. Müxbir/muxbir xəbəri hazırlayan zaman onun mətnində səhvlər ola bilər. Lakin redaktor mətnin düzgün, qrammatik qaydalara uyğun təqdim edilməsinə nəzarət etməlidir. Həmçinin hər bir media qurumunun qəbul etdiyi strateji planda operativlik, qərəzsizlik, dəqiqliklə yanaşı, mütləq dil və üslub qaydalarının qorunmasına diqqət yetirilməlidir. Ümumiyyətlə, Azərbaycan dilinin qorunmasına ciddi ehtiyac olduğunu söyləməkdən çəkinmək lazım deyil. Xüsusən yeni mediada buna ciddi nəzarət edilməlidir. Yeni mediada, əksər hallarda zaman media alətləri olan sosial şəbəkələrdə yazılan yazıda, yayımlanan xəbər mətnində nə qədər hərf, durğu işarələri səhvləri olur. Adi durğu işarələrinə əməl edilmədikdə belə cümlənin intonasiyası, mənası dəyişir, itir. Jurnalistlər və redaktorlar dilinin zəngin olması üçün mütləq çox ədəbiyyat oxumalıdırlar. Bəzən jurnalistlər fikirlərini belə əsaslandırırlar ki, Azərbaycan dilinin imkanları məhduddur. Lakin ümumişlək sözlərin mənasını belə bilməyən media nümayəndələri dil kasadlıqlarını bu cür ört-basdır etməyə çalışırlarsa, bu, sadəcə, gülüncdür.

Gülzar Maisqızı, “Naşir” jurnalından, 2011-ci il, №6

- İlk abzasda cümlələrdə fikrin təqdim edilməsində yol verilmiş nöqsanları müəyyənləşdirin.
- Nə üçün V.Mahirqızı Azərbaycan dilinin qorunmasında medianın roluna böyük önəm verir? Sizcə, media niyə dilin qorunmasında əsas rol oynayır? Müsahibədə sizi razı salan fikirləri müəyyənləşdirin. Fikirlərinizi konkret ifadə etməyə çalışın.
- Mətnə əsasən, V.Mahirqızının şəxsi keyfiyyətlərini müəyyənləşdirin. Siz müxbir olsanız idiniz, Vüsalə Mahirqızına hansı suallarla müraciət edərdiniz? İlk sualınız nə olardı?
- Jurnalist olsanız idiniz, hansı mövzularda məqalə yazmağa üstünlük verərdiniz? Nə üçün? Necə düşünürsünüz, xəbərin məzmunu dolğun olmalıdır, yoxsa başlığı?
- Jurnalist və müxbir sözlərini fərqləndirin.

Müsaibə və mübahisə, müsahib və mühasib sözlərinin leksik mənasını müəyyənləşdirin.

- Mətnə işlənmiş neologizmləri (dilə daxil olmuş yeni sözlər) seçin. Onlayn və media Sözlərinin dildə istifadə səbəbini izah edin.

Ədəbi dilin normaları

✓ Dil və nitq bir-biri ilə üzvi şəkildə bağlıdır. Nitq ünsiyyət prosesi olub dilin ifadə imkanları əsasında meydana çıxır. Nitq dildən törəyir, dinləyib-anlama, Danışma, oxu və yazı formalarında təzahür edir. Hər bir nitq ədəbi dilin fonetik, Leksik, qrammatik qayda-qanunlarına tabe olmalıdır. Nitq mədəniyyətinin ən mühüm, hamıdan tələb olunan şərti ədəbi dilin normalarına riayət etməkdir.

Ədəbi dil xalq dilinin ciddi fonetik, leksik, morfoloji və sintaktik normaları əsasında fəaliyyət göstərən formasıdır, yəni xalq dilinin cəlalanmış təzahürüdür. Bu cəhətdən ədəbi dil dialektə qarşı durur və ondan fərqlənir. Ədəbi dil bütün üslubların sistemidir.

Ədəbi dilin yazılı və şifahi formaları var.

Müasir Azərbaycan ədəbi dilinin normaları mükəmməl, sabit normalara malikdir. Həmin normalar müəyyən tarixi təkamülün məhsuludur. Bu cür normalılıq (normativlik) ədəbi dilin nisbi sabitliyindən, əhatəliliyindən və dilin daxili quruluşunu əks etdirməsindən irəli gəlir.

Dilin daxili quruluşunu onun fonetikasi, leksikasi (lüğət tərkibi) və qrammatikasi təşkil edir. Müasir Azərbaycan ədəbi dilinin normaları da buna uyğundur:

Fonetik norma (orfoqrafik və orfoepik).

Leksik, yaxud leksik-semantik norma.

Qrammatik

Fonetik norma

Sözün ədəbi dildəki yazılış qaydası orfoqrafik norma, tələffüz qaydası isə orfoepik norma adlanır.

Fonetik normada dəyişmə gec olur. Orfoepik və orfoqrafik normanın pozulması fonetik normanın pozulması deməkdir.

Leksik norma

Leksik norma hər bir şəxsdən sözün mənasına bələd olmağı, onu düzgün, yerində işlətməyi tələb edir.

Leksik (leksik-semantik) normanın keyfiyyətini milli leksika müəyyən edir. Alınma sözlərin forma və məzmunca milliləşməsi həmin leksik mühitdə gedir. Fonetik və qrammatik norma ilə müqayisədə leksik normada dəyişkənlik daha tez olur.

Milli leksika (əsl türk sözləri) ədəbi dildə alınma sözlərlə müqayisədə daha fəaldır, yüksək işlənmə tezliyinə malikdir. İkinci yeri milliləşmiş alınma leksika tutur.

Ədəbi dildə söyüşlərə, kobud və loru sözlərə yer verilmir.

Dilimizdə özləşmə meyilləri

Özləşmə deyəndə alınma sözlərin yerində millisini işlətmə meyli nəzərdə tutulur. Dilimizdə XX əsrin 60-cı illərindən başlayaraq özləşmə meyilləri müşahidə olunur.

Özləşmə hər cür yeni söz yaradıcılığı demək deyil. Bu proses daha çox mövcud alınma sözlərin işlədilməsi əleyhinə yönəlir və məhz həmin sözlər üçün qarşılıq tapmaq cəhdindən ibarət olur.

Özləşmə üç yolla gedir:

- 1) hər hansı yazıçının qədim mənbələrdən, xalq dilindən söz götürməsi və ya mövcud oxşarlıq əsasında söz yaratması yolu ilə;
- 2) cəmiyyətin özündə müəyyən hadisə ilə bağlı «söz partlayışı» yolu ilə;
- 3) türk dillərinin təsiri ilə

Vaxtilə qurultay, bildiriş, görüntü, seçki, ildönümü kimi sözlərin yaranması türkləşdirilmə prosesi ilə bağlı olmuşdur. Son zamanlar isə leksik vahidlər öz qeyri-türk mənşəli qarşılıqları ilə 20ariant20 işlənir və həmin sözlərin sinonimlik imkanlarını artırır:

Duracaq, əyləc (tormoz), saxlanc (maliyyə termini kimi), dönəm (mərhələ), çağdaş (müasir), durum (vəziyyət), yüzillik (əsr), qaynaq (mənbə), özəlləşmə (xüsusiləşmə), soyqırım (genosid) nəfəslik (fortuçka), açıqca (otkritka), bölgə (ərazi), çimərlik...

Dili tərk etmiş bir sıra türk mənşəli sözlərin yenidən qayıtması da (bunlara dirilən sözlər deyilir) özləşmə prosesinin təsiri ilə baş verir: çavuş, yarlıq, ulu, ulus, dürlü, araşdırma.

Qrammatik norma

Qrammatik norma sözlərin düzgün əlaqələndirilməsidir:

Miqdar saylarından 20aria gələn isimlər təkdə işlədilir: üç adam, beş şagird (üç adamlar, beş şagirdlər demək yanlışdır). Belə halda qrammatik forma pozulur.

Adlara (isim, sifət, say və s.) kəmiyyət, mənsubiyyət, hal, xəbər kateqoriyasının əlaməti (şəkilçisi) ardıcıl artırılır: şagird-lər-iniz-in-dir; dost-lar-mız-dan-am;

Fel kökünə təsirlilik, növ, şəkil, şəxs-xəbər əlaməti (şəkilçisi) ardıcıl artırılır: gül-dür-ül-məli-dir; (gərək) yaz-ış-a-q;

Onlar tez-tez bizə gələrlər — cümləsində qrammatik norma pozulub. Çünki idi hissəciyinin şəkilçiləşmiş 20ariant olan –di sırasını pozub. Bu şəkilçi –lar2 şəkilçisindən əvvəl gəlməli idi.

Mübtəda ilə xəbər cümlədə şəxsə, müəyyən dərəcədə isə kəmiyyətə görə uzlaşır; Sən müəllim-sən; Onlar şagird-dirlər;

Mühazirə 6.

Muğan

Axşamdır... Günəşin rəngi qırmızı,.

Buludlar çəhrayı, üfüqlər laldır.

Yerlə vidalaşır o göylər qızı

Səyyar buludların rəngi xal-xaldır

Sükuta qərq olmuş sonsuz yamaclar

Şəhərlər uzaqdır, kəndlər də seyrək.

Arxların üstündə tək-tək ağaclar

Yalnızlıq içində sıxılır ürək.

Atını dördnala çapdırır külək,

Qopur kötüyündən tikanlı kollar.

Gah sağa, gah sola üz döndərərək

Bizi çox çaşdırır dolaşlıq kollar.

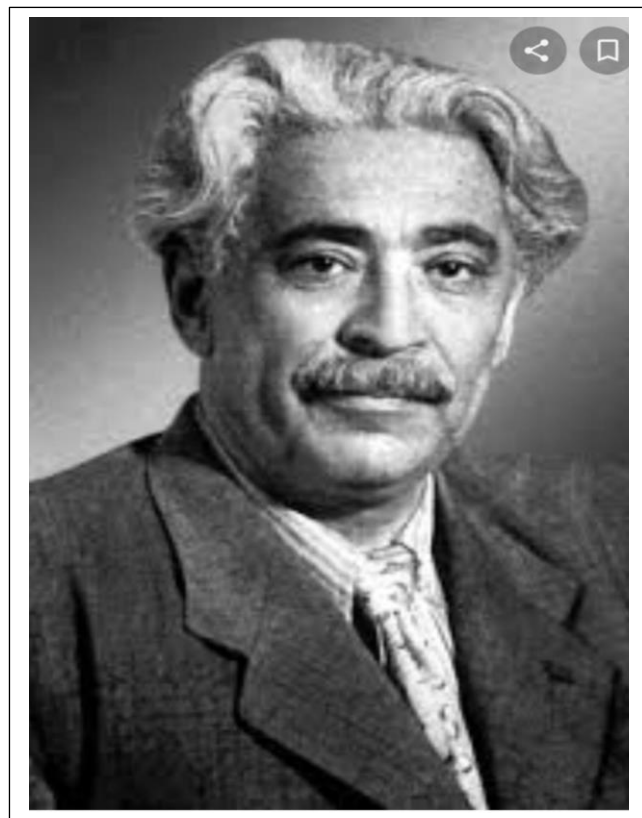
Bu lal səhralara səs salır hərdən

Uzaqdan qışqıran bir qatar səsi.

Bir xoş arzu kimi keçir qəlbimdən

Qaynar şəhərlərin isti nəfəsi..

Bu zaman xəyala gedirəm bir an:

Sağımda, solumda işıqlar yanır.
Şəfəqlər içində sayrışır Muğan
Səhralar al-əlvan rəngə boyanır
Gülür yolçuların üzünə, budur,
Hər addım başında kiçik bir şəhər...
Tənhalıq dərini çöllər unudur,
Dənizə bənzəyir yaşıl zəmilər.

Səməd Vurğun

1. Şeiri intonasiya ilə oxuyun. Səs tonunun azalıb yüksəlməsinə diqqət yetirin.
2. Şairin arzuları nə ilə bağlıdır?
3. Nə üçün şair yamacların sonsuz, kəndlərin seyrək, səhraların lal olduğuna işarə edir?
4. Suyun qızıl qana bənzədilməsinin səbəbi nədir?
5. Şeirdə bədii təsvir və ifadə vasitələrini müəyyənləşdirin. Şairin bu vasitələrə müraciət etməkdə məqsədi nədir? Hansı bənddə fikrin məcazi şəkildə verilmişdir?
6. Şəkillə şeirin məzmunu arasındakı bağlılığı müəyyənləşdirin. Sxemi tamamlayın və şərh edin.
7. Sözü də su kimi lətafəti var,

Hər sözü az demək daha xoş olar.

Bir inci saflığı varsa da suda,

Artıq içiləndə dərd verir su da

misralarının məzmununu izah edin. Nə üçün N.Gəncəvi dəyərli sözü məhz su ilə müqayisə edir?

8. Siz yazıçı olsa idiniz, hansı obrazı qəhrəman seçib hekayə yazardınız? Həmin hekayəni

Yazmağa çalışın. Hekayəni hazırladığınız qəzet maketinin müvafiq bölməsində yerləşdirilib oxucuların müzakirəsinə təqdim edin.

Bədii üslub:

Bədii üslub aparıcı üslublardan biridir. Obrazlı nitq forması olan bədii üslub nəsr və nəzm şəklində təzahür edir. Bu üslubda sözün məcazi mənasından,

Bədii təsvir və ifadə vasitələrindən, ritorik suallardan, xitablardan, bədii nidalardan, obrazın nitqini fərdiləşdirmək üçün sitatlardan, epiqraflardan geniş istifadə olunur. Məsələn:

Dəmiri aynatək parlardan insan

Pası silməlidir öz vicdanından. (N.Gəncəvi)

Qəlbimdən gələn səs mənə çox zadlar öyrədir. Haman səs pak və təmiz insafı

Mın səsidir ki, hamıda o insaf var. Hər kəs huş-guş ilə onun buyurduğuna qulaq asıb,

əmrinə əməl etsə, çox sirlərdən agah olub, çox şeylər bilər. (C.Məmmədquluzadənin

“Danabaş kəndinin əhvalatları” əsərinin əvvəlində Sokratdan verilmiş epiqraf)

Oğlumuz, ay Xansənəm, bir yekə pəlvən imiş!

Bəxtəvər olsun başım, bəxtimiz oğlan imiş! (M.Ə.Sabir)

R e y h a n. Gələcəyi kim bilir?!

İ l d ı r ı m A t a y e v. “Kim bilir”i əkiblər, bitməyib. Bil ki, iradə istedadın anasıdır (İ.Əfəndiyev, “Atayevlər ailəsi”ndən)

Bədii üslub xalq danışığı dilinə daha yaxındır. Sənətkar xalq dilindən götürdüyü sözləri bədii əsərdə işlədərkən onlara müxtəlif məqamlarda müxtəlif mənalar verməklə fikri qüvvətləndirir. Məsələn: Şahbikə nəzərlərini təndir dibində get-gedə soluxan közdən ayırıb təndirin divarlarında getdikcə daha çox qızaran iri xəmir parçalarına dikdi. (S.Dağlı)

Çün on səkiz min aləmin cudü vücudu xud mənəm,

Cümlə cahan təndir mana, mən bu cahanın canıyam. (İ.Nəsimi)

✓ Bədii üslub şeir, nəsr və dramaturgiya dili formasında təzahür edir. Bədii

əsərlərdə obrazın dilində xalq təfəkkürünün məhsulu olan söz və ifadələr, dialekt sözlər, terminlər, arxaik sözlər, varvarizmlər, vulqar sözlər işlədilə bilər. Bu sözlərin işlədilməsi obrazın danışığı, həyat tərz, mədəniyyəti, mühiti, başqalarına münasibəti və s. Haqqında dolğun təsəvvür yaradır. Məsələn:

Ş ə r i f. Hamısını, əlbəttə ki, subutalni, dokumentalni yazarıq. Bura bax, siz

Bir spakoys olun. Bunu mən yazmışam. (C.Cabbarlı)

Bu sözləri deyə-deyə oğlan ulağın başını çubuqnan qaytarırdı qatsın genə həyəətə.

Bu heyndə Xudayar katda oğlanın dal tərəfindən yeriylə, oğlanın kiirəyindən bir ağac vurdu.

- Biri bir axmaq söz dedi, gerek bunlar da oturub ona axmaq-axmaq gülələr.

(Ə.Haqverdiyev)

Sarıtel yerindən qalxdı:

- İndi həkimlər gələcək. Konsilium olacaq. Müalicə təyin edərlər. (Ə.Babayeva)

Müəllifin dilində isə bu sözlərin işlədilməsinə, adətən, yol verilmir.

Mühazirə 7.

Şollar su kəməri

1859-cu ildə Şamaxı zəlzələsindən sonra qəza mərkəzinin Bakıya köçürülməsi ilə Şəhər sürətlə inkişaf etməyə başladı. Neft sənayesinin inkişafı ilə əlaqədar olaraq XX əsrin əvvəllərində Bakının əhalisi artıq 200 min nəfərə çatmışdı. Əhəlinin artması ilə

Bakıda içməli su qıtlığı artıq kəskin şəkildə özünü göstərirdi. O dövrdə Bakıda mövcud “xan su kəməri” sisteminin ovdanları və dərinliyi 64 metrdən az olmayan həyət

Quyuları şəbəkəsi əhəlinin tələbatını ödəmək (ik' tıdarında, iqtıdarında) deyildilər.İçməli suyun miqdarını artırmaq üçün yeni quyuların qazılması, köhnə su hövzələrinin tutumunun artırılması və yenilərinin tikilməsi üçün tədbirlər görülməyə başlandı. Bakı üçün içməli su axtarışları Abşeron yarımadası da daxil olmaqla Zuğulba Su kəhrizlərinə, şimalda Dübrar dağlarına və qərbdə Kür çayına kimi geniş bir ərazini əhatə edirdi.

1879-cu ildə neft milyonçusu, Şəhər Dumasının üzvü Hacı Zeynalabdin Tağıyevin

Təklifi ilə su kəmərləri komissiyası yaradıldı. Mütəxəssis və mühəndis-hidravliklərin

Axtarışları nəticəsində məlum oldu ki, Bakı ətrafında kifayət qədər içməli su ehtiyatı Yoxdur. Avropa ölkələrinə səfərlərində Almaniya və Fransanın su və kanalizasiya qurğuları sistemi ilə yaxından tanış olan H.Z.Tağıyev Avropanın ən yaxşı hidravlikmühəndisi sayılan ser Vilyam Harleyn Lindleyin Bakıya dəvət olunmasını təklif etdi.Ser Lindley 1899-cu ilin payızında Bakıya gəldi.Lindley Bakıya gələn kimi vaxt itirmədən (geoloq, geolok') və mühəndislərin tədqiqat işlərinin nəticələri ilə tanış oldu, (müfəviq, müvafiq) layihələrin işlənməsi məqsədilə təklif olunan məntəqələrə, yəni Kür çayına yola düşdü. Lakin Lindleyin diqqətini Şahdağ, Qusar yaylası və Qusarçayın yatağı cəlb etdi. Şübhəsiz, Qusarçay əbədi Buzlaqlarla örtülmüş geniş

dağlıq ərazidə olduqca etibarlı su (mənbəsi, mənbəyi) rolunu oynaya bilərdi. Uzun müşahidələrdən sonra Lindleyin gəldiyi qənaət belə idi:

“Qafqaz dağlarının şimal yamaclarının sel suları ilə yuyulması və çoxlu xırda çay Deltalarının olması nəticəsində geniş bir düzənlik mövcuddur. Onların yaratdığı qatlar

Dənizə tərəf meyilli olmaqla Yanaşı, əsasən, sukeçirici qum Və kiçik daşlardan ibarətdir. Bu qatların arasını gil pərdəsi tutur. Bütün bunlar bir yataqda, yaxud da ayrı-ayrı təbəqələr şəklində dağlardan dənizə doğru hərəkət edən güclü Bir yeraltı axının olduğundan

Xəbər verir. Şahdağ dağ Massivi üzəri güclü (tabaşir, təbaşir) çöküntüsü ilə Örtülmüş Yura dövrünə Aiddir. Yay mövsümündə Suyun əksər hissəsini verən Şahdağın şimal yamacı Samur çayını, həmçinin ətrafdakı bir çox kiçik çay və bulaqları su ilə təmin edir”.

Lindleyin ilk dəfə “Şollar” sözündən istifadə etməsi Bakı Dumasında qızğın müzakirələrə səbəb oldu. O, bulaq suları ilə zəngin olan və su hövzəsi kimi müəyyənləşdirdiyi ərazini Şollar adlandırırdı. Şollar bulaq sularının nəhəng bir şəhəri su ilə təmin edə biləcəyinə az adam inanırdı.

Lindley opponentləri öz seçiminin düzgünlüyünə inandırmaq üçün Şollar ərazisində Hidroloji ekspertiza aparılmasını təklif etdi. Lakin Şəhər Duması vəsait çatışmazlığını bəhanə gətirərək bu təklifi rədd etdi. Bu zaman Hacı Zeynalabdin Tağıyev lazımı işlərin görülməsi üçün, onun təbirincə desək, “kasıb şəhər idarəsi”nə 25.000 rubl təklif etdi. Həmin bu təklifi Bakının gələcək su təminatında həlledici rol oynadı.

Mühəndis Şoll Şahdağın ətəklərində yerləşən geniş Qusar yaylasının işlənməsi üçün yaradılan geoloji ekspedisiyanın rəisi təyin olundu. Şollun rəhbərlik etdiyi ekspedisiya ağıryüklü at arabaları ilə nəzərdə tutulmuş bölgəyə gələrək işə başladı.

Geodeziya və hidrogeoloji cihazların köməyi ilə Şahdağda və ona bitişik Qusar yaylasında kəşfiyyat işləri aparıldı. Şollun hesabatından məlum oldu ki, dənizkənarı boyunca içməli su quyuları, Xudatdan şimal-şərqə doğru isə meşədə olduqca şəffaf, Sərin bulaq suyu aşkar edilib

Su nümunələri Tağıyevin Qızlar məktəbinin zirzəmisində yaradılmış laboratoriyada kimyəvi-bakterioloji analiz olundu. Şollun ekspedisiyası suyun yeri, miqdarı və Keyfiyyəti barədə Lindleyin verdiyi proqnozları təsdiq etdi. Duma, nəhayət ki, Şollar Bakı su kəmərinin çəkilişi barədə çoxdan gözlənilən qərarı qəbul etdi. Qərarda deyilirdi ki, Bakının və ətrafının yeni su kəmərinin müfəssəl layihələndirmə və inşa işlərinə ümumi rəhbərlik və nəzarət baş mühəndis Vilyam Lindleyə tapşırılsın. 1914-cü ilin yayında, tikinti işlərinin qızgın çağında I Dünya müharibəsinin başlanması işlərə Böyük ziyan vurdu. Müharibə getməsinə baxmayaraq, su kəmərinin çəkilişi tam Sürətlə davam edirdi. Ser Lindley Bakıdan heç yana getmir, tikintiyə şəxsən rəhbərlik Edirdi. 1917-ci il yanvarın 22-də ser Vilyam əlində saat Şollar suyunun ilk şırnağının Şəhərə gəlişini gözləyirdi. Su düz müəyyən olunmuş vaxtda – 63 saata 187 kilometrlik Məsafəni qət edərək Bakıya daxil oldu. Su kəmərinin kranını açmaq Hacı Zeynalabdinə həvalə edildi. Çənlərin dolması, yuyulması bir aydan artıq vaxt apardı və 1917-ci il martın 1-dən Şollar–Bakı su kəmərinin istismarına başlandı.

Füzuli Sabiroğlu, “Füyuzat” jurnalından, 2011-ci il, №5

1. 1910-cu ilin iyulundan oktyabr ayına kimi Şollar–Bakı su kəməri üzrə son hesablamalar başa çatdırıldı. Bütün ölçmələr, hesablamalar və çertyoj işləri 1911-ci il martın 1-də, Kəmərin sahələr üzrə iş bölgüsü isə may ayında tamamlandı cümlələrini mətnin hansı Abzasından sonra yerləşdirsəniz, ardıcılıq pozulmaz?
2. H.Z.Tağıyevin vətəndaşlıq mövqeyini dəyərləndirin. V.H.Lindleyin öz qərarında qəti olmasının sədəyərləndiri
3. Hansı fikir mətndə öz əksini tapmayıb?
 - A) I Dünya müharibəsinin başlanması Bakıya su kəmərinin çəkilməsi işində fasilə yaratdı.
 - B) Geoloq və mühəndis-hidravliklərin Bakı ətrafında içməli su ehtiyatı axtarışı səmərəsiz qalmışdı.
 - C) Ser Lindley Bakıya Hacı Zeynalabdin Tağıyevin təklifi ilə gəlmişdi.

D) Su kəmərinə seçilən ad Bakı Dumasında qızğın mübahisələrə gətirib çıxardı.

Ə) Şollar suyunun Bakıya daxil olması 2 sutkadan artıq müddətə başa gəlirdi.

4. Mətnin bədii üslubda yazıldığını demək olarmı? Niyə? Mətnə müəyyən terminlərin Olması onun elmi üslubda olduğunu sübut edirmi?

5. Mətnin son hissəsini (səh. 64) abzaslara ayırın.

✓ Bir əsərin, nitqin və s. qısaca məzmununu, nəticəsini, mahiyyətini əks etdirən hissə xülasə adlanır.

Xülasə yazmaq üçün təqdim olunan əsəri diqqətlə oxumaq, əsas müddəaları seçmək, onları düzgün sistemləşdirmək lazımdır.

Xülasə, adətən, elmi əsərlərə yazılır.

Mühazirə 8.

Xəzər dənizi

Xəzər dənizi dünyanın ən iri gölüdür, onun Sahəsi 400 000 km², maksimal dərinliyi 1025 m, Suyunun ümumi həcmi isə 77 min km³-ə yaxındır. Xəzər dənizinin suları Azərbaycan, Rusiya, Qazaxstan, Türkmənistan və İran sahillərini (yumaq). Dənizin sahil xəttinin ümumi uzunluğu 6725 km-dir, bunun 750 km-i (adalarsız) təxminən Azərbaycan ərazisinin (payına düşmək). Xəzər dənizi bu dövlətlərin iqtisadi inkişafında çox mühüm (rol oynamaq).

Xəzər dənizi nadir və zəngin təbiəti ehtiyatları olan daxili su hövzəsidir, o, dünyanın iki mühüm hissəsinin ? Avropa və Asiya'nın sərhədində yerləşir.

Dərinliyinə görə Xəzər dənizi dünyanın iki dərin gölündən ? Baykaldan (1620 m) Və Tanqanikadan (1435 m) geridədir. Xəzər dənizi şelfinin orta dərinliyi 100 m-dir.

Xəzər dənizinə 150-dən artıq çay tökülür, onlardan ən iriləri Volqa, Ural, Kür, Terek Və Samur çaylarıdır. Xəzər dənizi coğrafi vəziyyətinə görə Yer planetinin “iqlim indikatoru”dur.

Xəzər dənizini şimaldan geniş Xəzər yanı ovalıq, qəbrdən Kür-Araz ovalığı əhatə edir. Cənubda dağ silsilələri dəniz sahilinə çox yaxınlaşır. Şərq sahilləri boyu qumlubalıqqulağılı təpəliklər uzanır. Bu təpəliklərin arxasında keçmiş dəniz dayazlıqları olmuş şoranlıqlar (yayılmaq).

Xəzər dənizinin ekoloji vəziyyəti dünyəvi əhəmiyyət kəsb edir. Xəzər dənizinin əsas çirklənmə mənbələri sahil ölkələrindəki neft və qaz hasilatı, Xəzər hövzəsinə tökülən çirkləndirici su axınlarıdır. Volqa, Kür, Ural və Terek sanitariya-gigiyenik baxımdan ən gərgin vəziyyətdə olan çaylardır. Neftlə çirklənmə nəinki dənizin flora və faunasına, həmçinin dib çöküntülərinə də təsir göstərir.

Təmizləyici qurğuların quraşdırılması və Xəzərə axı dılan sənaye, məişət tullantılarına nəzarət ətraf mühiti mühafizə proqramının başlıca istiqamətlərindən biridir.

Dəniz ekosistemində zəhərli və ziyanlı maddələrin toplanması ekoloji fəlakətə aparan yoldur.

“Azərbaycan Respublikasının Milli Atlası”ndan

Yazılı qaynaqlarda Xəzər dənizinin Adı ilk dəfə eramızdan əvvəl VI–V əsrlərdə Məşhur coğrafiyaşünas Millethekateyn tərəfindən Hirkan (indiki Gürkan) adı ilə verilmişdir. Bundan sonra tarixi qaynaqlarda Xəzərin yüzə qədər adına rast gəlmək mümkündür. Bu adların yaranması Müəyyən tarixi şəraitlə bağlıdır. Dəniz əksər hallarda onun sahillərində yaşayan Xalqların – Kaspilə, Xəzər, Alban, Quz (oğuz), Türkmən və habelə qonşuluqdakı ölkə, vilayət və başqa yaşayış məntəqələrinin adları ilə – Şirvan, Dərbənd,

Təbəristan, Bakı və başqa adlarla adlandırılmışdır. Lakin bu adlardan Daha çox Kaspi və Xəzər adları işlədilir. Kaspi toponimi özündə Qafqaz Albaniyasında Yaşamış Kaspi tayfasının adını əks etdirirdi. Xəzər sözü isə orta əsirlərdə Şimali Qafqazın Şərqində və Volqa çayının aşağı axırında yaşamış qüdrətli Xəzər xaqanlığı yaratmış Xəzər Tayfasının adından alınmışdı. Xəzərlər 9 başqa türkdilli tayfalarla birlikdə Azərbaycan Xalqının etnogenezinə mühüm rol oynamışdır. Xəzərin bir adı da Quzğundur.

Qılman İlkin, "Köhnə Bakını tanıyırsanmı" kitabından

1.Xəzər göl olduğu halda, niyə dəniz adlanır?

2.Ekoloji fəlakət dedikdə nə nəzərdə tutulur?

3.Mətnə hansı suala cavab vardır?

- Xəzər dənizi nə üçün dünyəvi əhəmiyyət kəsb edir?
- Xəzər niyə dəniz adlandırılır?
- Xəzər dənizi dünyanın hansı hissəsində yerləşir?
- Xəzər dənizinin hansı iqtisadi əhəmiyyəti vardır?

4.Xəzərlə sərhəd olan dövlətlərin həmyaşdınız olan

Şagirdlərinə məktub hazırlayın. Həmin məktubda

Xəzər dənizinin çirklənməsinin qarşısını almaq istiqamətində təkliflər verin.

5.Bu parçanı mətnin hansı abzasına yerləşdirsəniz, ardıcılıq pozulmaz?

Xəzər dənizinin şelf zonası və dibi neft və qaz yataqları ilə zəngindir. Xəzər dənizinin sularında, xüsusən ona tökülən çayların mənsəbində çoxlu qiymətli balıq növləri var. Su-gəmi nəqliyyatı dənizin sahillərindəki müxtəlif liman şəhərlərini birləşdirir.

Xəzər dənizi yükdaşıma dövriyyəsinə görə dünya dövlətləri arasında lider yerlərdən birini tutur.

Elmi üslub:

Elmi üslub da aparıcı üslublardan biridir. Bu üslub üçün şərh etmək, izah etmək, müəyyən bir məsələ haqqında fikir söyləmək, nəticə çıxarmaq xarakterikdir.

Elmi üslubun əsas göstəricisi terminlərdir. Hər elm sahəsinin özünəməxsus terminləri vardır.

Elmi əsərlərin mətninin ancaq terminlərdən ibarət olduğunu söyləmək doğru

Olmaz. Terminləri yan-yanı düzmək mətnin elmiliyini göstərmir. Elmi mətni yazmaq üçün dilin qrammatik quruluşunu bilmək, terminləri digər sözlərlə düzgün əlaqələndirmək, ədəbi dilin normalarına uyğun cümlələr formalaşdırmaq lazımdır. Məsələn:

Söz birləşməsi iki və daha artıq sözün məna və qrammatik cəhətdən birləşməsindən əmələ gəlir.

Elmi üslubda yazılan əsərlərin dili çətin olur, burada qrafiklərdən, düsturlardan, mürekkəb cümlə tiplərindən, ara sözlərdən çox istifadə olunur. Bu üslubda Sözlərin çoxmənalılığına yol verilmir.

Elmi üslubun xüsusiyyətlərindən biri də danışıda işlənən sözlərin terminləşməsidir. İrinləmək, ağrı, qarın cərrahlığında; dəniz, çay, boğaz coğrafiyada; səs, Ahəng, kök dilçilikdə termin kimi işlədilir. Məsələn:

Cərrahi infeksiyaların inkişafını və gedişini müəyyən edən amillərdən biri də makroorqanizmin immunobioloji vəziyyətidir ("Cərrahi infeksiyalar" kitabından).

Xəbər cümlənin baş üzvlərindən biridir.

Asiyanı Avropadan ayıran Dardanel boğazı dünya okeanına bağlandığına görə beynəlxalq əhəmiyyətə malikdir.

Ölçü vahidləri bədii üslubda bütöv verildiyi halda, elmi üslubda ixtisarla verilir.

Məsələn:

Hər hektardan səksən sentner məhsul götürülməlidir (Ə.Vəliyev).

□“Xəzər dənizi” mətninin 1-ci abzasındakı ixtisarlara diqqət yetirib müqayisə aparın.

Mühazirə 9.

Çinarın şikayəti

Dindi yol üstündə qoca bir çinar:

“Şairim, sənə bir şikayətim var:

Bu qoca dünyanın şahidiyəm mən...

Kölgəmdə dincəlir hər gəlib-gedən.

Bağçalar gül açır yaş torpağımda.

Quşların adı var hər yarpağımda.

Mən bu yer üzünə gələndən bəri

Olmuş budaqlarım hava səngəri.

Kötüyüm dünyanın sirrilə dolu,

Bax ayrılmamışam öz kötüyümdən!..

Qəhrəman bir elin timsalıyam mən...

İnsana yaxşılıq gəlmiş əlimdən..

Sonra dinləmişəm can dəftərini.

Ağır səfərlərə çıxan hər nəfər

Tükənmək bilməyən uzun gecələr
Sığınmış qoynuma sözü var kimi.
Örtmüşəm üstünü çadırlar kimi;
Başına yağmamış nə yağış, nə qar,
Tarix yaxşılığı yaxşı salamlar!
Bəzən də bir sərin axşama yaxın
Ətəkli çöllərdən hey axın-axın
Qalxan dolaşalar qaqqıldaşaraq,
Dərələr keçərək, dağlar aşaraq,
Başımın üstündə dövrələr vurur.
Bir yerə sıxlaşıb, məclislər qurur.
Bu doğma quşların simfoniyasından

Zövq alır dünyanın şöhrəti insan.
Bəzən də canlanır gündüzün səsi –
Yığışır kölgəmə uşaq dəstəsi,
Azad yurdumuzun şərqilərindən
İxtiyar yaşımda zövq alıram mən...
Fəqət deyirlər ki, yoldaş mühəndis
Məni bir arxasız, yurdsuz, kimsəsiz
Zənn edib, plana almışdır ki, mən
İndi çıxmalıyam öz kötüyümdən...
Demək, qalmayacaq məndən yadigar.

Ancaq mühəndisə bir sualım var:
“Ömründə bir şitil, bir budaq belə,
Mühəndis əkmişmi barı əlilə
Ki, mənə – bu boyda çınarı birdən
Qoparmaq istəyir durduğu yerdən?”
Mən bu şikayəti duyduqca dərin,
Dedim ki, haqlısan, qocaman çinar!
Bizdə təbiətə zülm edənlərin
Nə insan duyğusu, nə də haqqı var!

Səməd Vurğun

► Məzmun və lüğət üzərində iş aparmaq üçün suallar tərtib edib onları cavablandırın.

► Şeiri təhlil edin. Bu təhlil bədii, yoxsa elmi üsluba aid ediləcək?

ZƏNGİLƏN ÇINAR MEŞƏSİ

Avropada yeganə təbii çinar meşəsi Kiçik Qafqazın qərb hissəsində – Zəngilan rayonundadır. Bu meşə Bəsitçay vadisində 117 hektar sahəni əhatə edir. Onun 107 hektarı Bəsitçay qoruğuna məxsusdur. Qoruq 1974-cü ildə akademik Həsən Əliyevin təşəbbüsü ilə yaradılmışdır.

Çınarın əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, güclü budaqlanır, ətrafda sərinlik yaradır. Toz, tüstü, zəhərli maddələri özünə çəkərək havanı təmizləyir. Bu ağacın yaratdığı Mikroiklim 15-20 saniyə ərzində vərəm çöplərini məhv edir. Yaradılmış Dövlət Təbiət Qoruğu xüsusi əhəmiyyətli nadir Çinar meşələrinin xüsusi rejimlə Qorunmasına xidmət edirdi. Təəssüf ki, belə bir

çinar meşəsi 1993-cü ildən erməni işğalçılarının əlindədir. Əsrlərin yadigarı olan çinar ağacları ermənilər tərəfindən qırılır və məhv edilir. Bu isə ekoloji terrordan başqa bir şey deyildir.

Tanınmış ziyalı, BDU-nun müəllimi Tofiq Vəliyev 1974–1975-ci illərdə Leninqrad Dövlət Arxivində işlədiyi zaman Azərbaycan Zadəganlarının girov qoyduqları və yaxud satmaq istədikləri mülklər haqqında maraqlı materiallara rast gəlir. Həmin materiallarda göstərilir ki, o zaman bu işlə, əsasən, “Kəndli Torpaq Bankı” və “Zadəgan Torpaq Bankı” məşğul olmuş. XIX əsrin ikinci yarısında bu banklar hər bir Mülk haqqında müvafiq quberniyaların qubernatorları tərəfindən banka təqdim olunmuş dəqiq arayışları aldıqdan sonra məsələnin müzakirəsinə başlayırmış. Belə məsələlərlə bağlı Müvafiq arayışlardan biri də Yelizavetpol (Gəncə) – Zəngəzur qəzası tərəfindən mülk Haqqında olan arayış və bu mülkün sahibi general Həsən Ağalarovla bağlı idi. Bank tərəfindən general Ağalarova Çinar meşəsi də daxil Olmaqla, torpaq sahəsinin satılması ilə bağlı Müraciət edilir. General Ağalarov sorğuya cavab olaraq mülkünü övladları arasında bölüşdürdüyünü, Çinar meşəsinin isə onun qızına Məxsus olduğunu deyir, torpaq mülkünün və Çinar meşəsinin satılmasına rədd cavabı verir. Sonradan generala Çinar meşəsinin bir Hissəsinin parket və çəllək düzəldilməsi üçün qırılmasına icazə verilməsi barədə yenidən müraciət edilir. Ağalarov qızının buna razı olmadığını bildirir. Hətta qızı razılıq Versəydi də, çinarlardan birinin belə kəsilməsindən söhbət gedə bilməzdi.

Zəkürə Quliyeva, “Azərbaycan” jurnalı, 2009-cu il

Mühazirə 10.

Birlik

Birləşək! Dünyada güclər birləşib,

Qalalar birləşib, bürclər birləşib.

Birləşib dünyada dili ayrılar,
Torpağı ayrılar, eli ayrılar.
Alıblar dünyadan öz haqlarını
Behişt eləyiblər torpaqlarını.
Birləşsin bizim də məskənlərimiz!
Qalaya çevrilsin ürəklərimiz!
Birləşsin ən güclü qollar, qələmlər!
İrəli atılan dəmir qədəmlər!
Birləşsin birləşib qala bilənlər,
Birləşsin birlikdə ola bilənlər!
Çaylar birləşəndə dənizə dönür!
Dənizlər düşməyə qorxunc görünür!
Dənizi içməklə qurtarmaq olmaz,
Dənizi ölümlə qorxutmaq olmaz!
Birləşmək hər yerdə iti silahdır,
Bütün haqlılara böyük pənahdır.
Birlik günəş dolu dirilik yolu,
Xalqın haqq yoludur bu birlik yolu!
Söhrab TahirBirlik

1.Şair hansı məskənlərin birləşməsini arzu edir? Bu, əslində, hansı tarixi hadisəyə işarədir?

2. hikmətli fikir şairin fikirləri ilə üst-üstə düşür?

- Xalqın, vətənin taleyi hər bir insanın taleyinə çevrilməlidir.

(Heydər Əliyev)

- Həyatda hədəflərə nail olmaq üçün daim güclü olmalıyıq.

(Maksim Qorki)

- Mübarizə bizi məqsədə yaxınlaşdırır və cəmiyyətdə yerimiz olduğunu göstərir.

(Ernest Heminqvey)

- Bir olsa yoldaşın, dostun əməli,

Daşdan su çıxardar onların əli.

Nifaq olan yerdə fəlakət də var,

Səadət günəşi birlikdən doğar. (Nizami Gəncəvi)

Şeirin epigرافına münasibət bildirin. O, əsərin ideyası ilə səsleşirmi?

3. Çaylar birləşəndə dənizə dönür!

Dənizlər düşməne qorxunc görünür misralarında şair dəniz dedikdə nəyi nəzərdə tutur?

4.Dənizi içməklə qurtarmaq olmaz

Dənizi ölümlə qorxutmaq olmaz misralarında hansı fikir ifadə olunmuşdur?

- Dənizlərin sahəsinin həddən artıq böyüklüyü;
- Azərbaycanın mərd oğul və qızlarının qəhrəmanlığı;
- Dənizin suyunun müxtəlif tullantılarla çirkləndirilməsi;
- Azərbaycan ordusunun qüvvəti və yenilməzliyi;
- Azərbaycan xalqının əzəli və əbədi olması.

Mühazirə 11.

Şəhidlər

Şəhidlər ölməzlərdir, ölməzi ağlamazlar!

Şəhidlər şərəf-qeyrət, ucalıq zirvəsidir,

Şəhidlər azadlığın od-şimşək zərrəsidir,

Şəhidlər tarixləşən istiqlal türbəsidir.

Şəhidlər şimşək kimi, buludlar saxlamazlar.

Şəhidlər ölməzlərdir, ölməzi ağlamazlar!

Şəhidlər Vətən daşı, yurdun vətəndaşıdır,

Şəhidlər azadlığın uca heykəl daşıdır,

Şəhidlər məmləkətin, xalqın qan yaddaşıdır.

Şəhidlər unudulmaz, ölməz, can dağlamazlar,

Şəhidlər ölməzlərdir, ölməzi ağlamazlar!

Şəhidlər doğulan gün əbədiyyət başlayır,

Şəhidlər imamlartək ürəklərdə yaşayır,

Şəhidlər karvanını əbədiyyət daşıyır.

Şəhidlər cənnət əhli, matəm, yas saxlamazlar,

Şəhidlər ölməzlərdir, ölməzi ağlamazlar!

Şəhidlər xiyabanı müqəddəs pirimizdir,

Şəhidlər xiyabanı ziyarət yerimizdir,
Şəhidlər qürur rəmzi, özünü dərkimizdir.
Şəhidlər qeyrət qanı, axmasa, çağlamazlar,
Şəhidlər ölməzlərdir, ölməzi ağlamazlar!

Şəhidlər Ana yurdu tutdular candan baha,
Şəhidlər yollar açdı, qaranlıqdan sabaha,
Şəhidlər ölməz ruhla, gedir üzü Allaha.
Şəhidlər gedən yolu tufanlar bağlamazlar,
Şəhidlər ölməzlərdir, ölməzi ağlamazlar!

Oqtay Zəngilanlı

Şəhidlər unudulmur

Biz bu dərdi, bu qəmi daim qəlbimizdə saxlayacağıq. Ancaq eyni zamanda bu şəhidlərin qəhrəmanlığı Azərbaycan xalqı üçün, Azərbaycan gəncləri üçün örnək olub. Bundan sonra da örnək olacaqdır. Mən tam əminəm ki, Azərbaycanın bu günkü nəsli də, gələcək nəsilləri də bu şəhidlərin qəhrəmanlığından nümunə götürəcəklər. Azərbaycan xalqının milli azadlığını qorumaq üçün, respublikamızın müstəqilliyini qorumaq üçün daim mübarizədə olacaqlar. Daim qəhrəmanlıq nümunələri, vətənpərvərlik nümunələri göstərəcəklər.

Ümummilli lider Heydər ƏLİYEV,

Milli-mənəvi birliyimiz, Vətən oğullarının doğma el-obaya sədaqəti, mərdliyi və mətinliyi 44 günlük müharibədə özünü daha bariz şəkildə göstərdi. Bu oğullar öz xalqının əsrlərin sınağından çıxmış milli xüsusiyyətlərinin mahir daşıyıcılarıdır, onların igidlik nümunələrində xalqın, millətin köklü duyğuları yaşayır. Milli mentalitetimiz, milli ləyaqətimiz məhz xalqın qiymətli potensialı olan belə oğulların çiyinlərində yüksəlir. Bu gün torpaqlarımızı erməni tapdağından azad edərkən şəhid olmuş əsgərlərimizə Allahdan rəhmət diləyirik!

Müharibədə döyüş də var, şəhidlik də var. Savaşda xüsusi təyinatlıların zərbəsi də var, şəhidliyin behiştə gedən yolunu ehtiva edən xüsusi təyinatı da var. Şəhidlik Vətənə məhəbbətin zirvəsidir. Şəhidlik adı ölüm deyil, VƏTƏN, TORPAQ, böyük amallar uğrunda candan keçmək, özünü şüurlu şəkildə qurban vermək deməkdir. Şəhidlik – verilmiş ömür payını gələcək nəsillərin xoşbəxtliyinə bağışlamaqdır. Vətən yolunda şəhidlik əsl qeyrət, hünər, şərəf və ləyaqət zirvəsidir.

İyunun 18-də Cəlilabad şəhər Heydər Əliyev Mərkəzində rayon rəhbərliyinin, hüquq mühafizə orqanları rəhbərlərinin, şəhid və qazi ailələri üzvlərinin, ictimaiyyət nümayəndələrinin iştirakı ilə keçirilən “Vətən müharibəsi şəhidləri” silsiləsindən birinci kitabın təqdimat mərasimində bu barədə ətraflı söhbət açılıb.

Mərasimə gələn şəhid ailələrinin üzvləri ilə görüşdə şəhidlərin xatirəsi bir dəqiqəlik sükutla yad edilib. Sonra kitabın müəllifi Əməkdar incəsənət xadimi Prezidentin fərdi təqaüdəçüsü polkovnik Abdulla Qurbani nəzərə çatdırıb ki, nəşrə hazırlanmış bu xatirə kitabları dəsti 7 cildəndən ibarət olacaq və hər bir şəhid ailəsinə, o cümlədən Heydər Əliyev Mərkəzlərinə, muzey və kitabxanalara hədiyyə ediləcək.

800 səhifəlik birinci kitabın ilk səhifəsində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Hərbi Qənimətlər Parkında təltif olunan hərbi qulluqçularla görüşdə çıxışından şəhidlər haqqında və onların ailələrinə ünvanlanan dəyərli fikirləri yer alıb: “Şəhidlərimizin yaxınları üçün təsəlli odur ki, onlar öz canlarını Vətən uğrunda qurban verdilər. Təsəlli odur ki, torpaqlarımız azad olundu, ərazi bütövlüyümüz bərpa edildi. Eyni zamanda

təsəlli odur ki, şəhidlərimizin intiqamını biz döyüş meydanında aldığ. Şəhidlərimizin qanı yerdə qalmadı...”

Kitabın müəllifi Abdulla Qurbani öz çıxışında vurğulayıb ki, Zəfərlə nəticələnən 44 günlük Vətən müharibəsindən az sonra respublikamızda Anım Gününün təsis edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı xalqımız və Ordumuzun şəxsi heyəti tərəfindən tarixi bir sənəd olmaqla yanaşı, həm də şəhidlərimizin xatirəsinə sonsuz ehtiramın bariz nümunəsi kimi minnətdarlıqla qarşılanıb. Vətən müharibəsində qəhrəmancasına döyüşmüş, ölkəmizin ərazi bütövlüyü yolunda canlarını fəda etmiş əsgər və zabitlərimizə dərin ehtiram əlaməti olaraq 2021-ci il sentyabrın 27-si Azərbaycan Respublikasında Anım Günü kimi qeyd ediləcəkdir. Hazırda ölkənin hər yerində abidələr, xatirə kompleksləri, bulaqlar inşa edilir, şəhidlərə həsr olunmuş guşələr yaradılır, yeni yaşıllıq zolaqları salınır. Əlamətdar və tarixi günlərdə, bayramlarda Şəhidlər xiyabanları ziyarət olunur. Şəhid ailələri ilə daim əlaqə saxlanılır, onların problem və qayğılarının müsbət həlli üçün bütün imkan tədbirləri görülür. Məlumat verilib ki, Ermənistanın təxribatlarına cavab olaraq Azərbaycanın respublikamızın ərazi bütövlüyünün bərpası və tarixi torpaqlarımızın işğaldan azad edilməsi naminə başladığı 44 günlük Vətən müharibəsi xronoloji ardıcılıqla oxucunun nəzərinə çatdırılır, Azərbaycan Ordusunun şəhid zabit və gizirlərinin Vətənə xidmət peşəsinə həsr olunmuş ömür yoluna işıq salınır. Yeri gəldikcə şəhidlərin müqəddəs xatirəsinə, onların intiqamını düşməndən artıqlaması ilə alan igidlərimizin şəninə həsr olunmuş şeirlər, döyüş anlarını əbədləşdirən fotolar da kitabda təqdim olunur. Vətən müharibəsi şəhidləri” silsiləsindən birinci kitabın nüsxələri şəhid ailələrinə hədiyyə edilib. Onlar bu kitabı Azərbaycan Ordusunun 103-cü ildönümü ərəfəsində qiymətli bir töhfə kimi qəbul ediblər. Kitabın təqdimat mərasimində şəhidlərin ailə üzvləri xatirələrini bölüşüb və kitabın hazırlanmasında, işıq üzü görməsində zəhməti olan hər kəsə minnətdarlıq ediblər.

EŞQ OLSUN MÜQƏDDƏS TORPAĞIN ŞƏHİD OĞULLARINA!
VƏTƏN ONLARI UNUTMAYACAQ!

Mühazirə 12.

Sevgi ağacı

Elə başlanğıcda: “Yox, biz keÇinə bilmirik, artıq səbrimiz tükənib”, – deyir, boşanma yoluna üz tuturlar. Onlar çox vaxt incə Bir məsələni unudurlar. Bu da, Hər şeydən əvvəl, ailənin bütünlüyünü qorumağa (çalışmaq, əlləşmək), fərdiləşməmək, “mən Haqlıyam” düşüncəsindən uzaqlaşıb, (ailəmin, evimin) dağılmaması üçün nə edə bilərəm?” – Deyə düşünmək, bir-birinə qarşı Səbirlə davranmaq, fədakarlıq Ailələr bu vəzifənin ciddiliyinin Fərqinə varmayıb tələskənlik edir, Elə başlanğıcda: “Yox, biz keÇinə bilmirik, artıq səbrimiz tükənib”, – deyir, boşanma yoluna üz tuturlar. Onlar çox vaxt incə bir məsələni unudurlar. Bu da, hər şeydən əvvəl, ailənin bütünlüyünü qorumağa (çalışmaq, əlləşmək), fərdiləşməmək, “mən haqlıyam” düşüncəsindən uzaqlaşıb, (ailəmin, evimin) dağılmaması üçün nə edə bilərəm?” – deyə düşünmək, bir-birinə qarşı səbirlə davranmaq, fədakarlıq etmək, beləliklə də, sevgi işığını söndürməməkdir...

Bir-birini sevən iki gənc (yenicə, indicə) ailə qurmuşdu. Evliliyin ilk aylarında

Çox gözəl keçirir, xoşbəxt bir ailə həyatı yaşayırdılar. Amma bir müddət keçdikdən Sonra aralarında bəzi anlaşılmazlıqlar yaranmağa başladı. Bəzən (kiçik, balaca) bir Söz, xırda bir hadisə bir-birindən küsməyə, hətta dava-dalaşa səbəb olurdu.

Ailənin get-gedə uçuruma doğru üz tutduğunu gören gənclər bir gün qərara gəldilər ki, münasibətlərini bir daha gözdən keçirsin. Əslində, onların heç biri ayrılmaq istəmir, yaşanan problemi həll etməyə çalışırdı.

Bir gün gənc qadın həyat yoldaşına belə bir təklif etdi: “Gəl bağçada bir ağac əkək və üç ay gözləyək. Əgər ağac bu müddət ərzində quruyarsa, o zaman ayrılıq.

Yox, əgər qurumazsa, əksinə, boy atıb böyüyərsə, bir də heç vaxt boşanmaq haqqında (düşünmərik, fikirləşmərik). Ailəmizin bütünlüyü üçün səbir edək və bir-birimizə ehtiram göstərək”.

Həyat yoldaşı da xanımının bu maraqlı təklifi ilə razılaşır səhəri gün o, bir meyvə Ağacı alır və birlikdə bu ağacı evlərinin bağçasında əkirlər. Aradan bir ay keçir. Bir gecə qaranlıqda onlar gözlənilmədən qəflətən evlərinin bağçasında qarşılaşırlar və heyrətdən donub-qalırlar.

Sizcə, onların heyrətinə nə səbəb oldu?

1.Bağçadakı ağac elə yarpaqlamışdı ki, ağırlıqdan budaqlar əyilirdi. Hər Gün sulanan ağac göstərilən qayğıdan sanki xoşhal olur, gənclərin ayrılmaması üçün qol-budaq atırdı.

2.Bağçadakı ağac qupquru qurumuş, yarpaqları büzüşmüşdü. Gənclərin Soyuq münasibəti ona da sirayət etmişdi.

3.Hər ikisinin əlində bir qab su var idi. O ağacın qurumaması, onun son Ümid işığı olduğu üçün gecələr bir-birindən xəbərsiz ağacı sulayırdılar.

Bütün ötəri hislər, lüzumsuz səbəblər zülmət gecə kimi sevgi günəşinin işığı qarşısında əriyib yox olmağa məhkumdurlar.Bəşər övladına bəxş edilən ən böyük hədiyyə, şübhəsiz ki, sevgidir. Sevgi olarsa,Ehtiram, fədakarlıq, səbir, xoşbəxtlik üçün çalışmaq və insanlıq adına var olan bütün Dəyərlər, keçmişimizdə, dünənimizdə, adətlərimizdə mövcud olan digər əxlaqi gözəlliklər yaşanar.

Nərgiz Ələkbərqızı, “İşıq” jurnalından, 2012-ci il, №1

1. Mətnin adı haqqında düşünün. N.Ələkbərqızı onu nə üçün belə adlandırıb? Bu adla razısınız mı? Mətnin adı ilə ideya arasında bağlılıq varmı? Siz mətnə hansı adı verərdiniz?
2. Əsərə hansı atalar sözünü başlıq seçərdiniz?
3. Bölmənin epiqrafını mətnin epiqrafı ilə əlaqələndirin, fikirlərinizi əsaslandırın.

4. Ailə nədir? Sualına siz necə cavab verərdiniz? Ailənizdə olan, çox bəyəndiyiniz hansı dəyəri yoldaşlarınızla bölüşmək istəyərdiniz?
5. Ailədə vəzifə və hüquqlar mövzusunda söhbət aparın.
6. Sevgi hissi yalnız ailədəmi olmalıdır? Bu hissin qorunması üçün siz nə edirsiniz? Siz Sevgini hansı təbiət ünsürü ilə birləşdirərdiniz?
7. Təbiət insanı xilas edir mövzusunda söhbət aparın. S.Vurğunun Çinarını xatırlayın.
8. Mətnin giriş, əsas və nəticə hissələrini müəyyənləşdirin.

Oğluma

İnsanın şərəfi, bəzəyi, mənəcə,
Deyildir nə ipək, nə tirmə, oğlum!
Yaxşıdan yaxşı ol ellər içində,
Dostuna bir ziyan yetirmə, oğlum!

Yersiz gülümsəmə, yersiz ağlama,
Bir könül də qırma, sinə dağlama,
Sirrini ellərdən gizli saxlama,
Dilinə yalan söz gətirmə, oğlum!

Yel qanadlı illər ömürdən gedir,

İnsan zəhmətilə kamala yetir,
Bağında nərgizlər, lalələr bitir,
Tikanlar, qanqallar bitirmə, oğlum!

Ürəyim arzuyla doludur, dolu,
Hünər meydanıdır bu həyat yolu,
Bilmədiyin işi gözüyumulu,
Söz verib öhdənə götürmə, oğlum!

Oxu öyüdümü sən sətir-sətir,
Qoy yağsın hər zaman dilindən ətir,
Qazancını itir, malını itir,
Ancaq duz-çörəyi itirmə, oğlum.

Süleyman Rüstəm

Qızıma

Dinlə sözlərimi, yaxşı qulaq as
İnsan bu dünyada qonaqdır, qızım.
Şan-şöhrət, var-dövlət, bəzək-düzəklər
Bu gün var, sabah yox, sınaqdır, qızım.

Ətrafa boylanıb bir göz gəzdirsən,

Nə qədər hikmətlər, sirlər görərsən.
Toxum səp, meyvəsin mütləq dərərsən
Zəhmətin bəhrəsi dadlıdır, qızım.

Sadə ol, sadəlik ucaldar səni,
Gözəl duyğularla bəslə qəlbini,
Bir xoş söz dost edər qəddar düşməni.
Yaxşı dost insana arxadır, qızım.

Danışmaq istəsən, əvvəl düşün sən,
Yalan söz çıxmasın heç vaxt dilindən.
Uzaq ol böhtandan, şərdən, hiylədən,
Yaxşılıq qapısı açıqdır, qızım.

Söz verib sözünü tutanlardan ol,
Məzluma köməyə qaçanlardan ol.
Oxumaq həzzini duyanlardan ol,
Vaxtın boş keçməsin, amandır, qızım.

Vüqar Adilov

Mühazirə 13.

“Sən” dili əvəzinə, “Mən” dili...

Cəmiyyətdə ən çox şikayət etdiyimiz məsələlərdən biri bir-birimizi başa düşməmək və ya səhf başa düşməkdir. Təbii ki, bu tək cəmiyyət üçün yox, ailə üçün də Belədir. Digər tərəfdən, “təhlükə səviyyəsi” ailədə cəmiyyətlə müqayisədə daha yüksəkdir.

Ona görə də bu cür problemlərin baş verməməsi üçün, ilk növbədə, tərəflər özlərini düzgün ifadə etməyi bacarmalıdırlar. Əgər məsələyə

valideyn-uşaq pirizmasından yanaşsaq, yenə də eyni mənzərənin şahidi olarıq.

Belə ki valideyn fikirlərini düzgün ifadə edə bilmirsə, deməli, uşaq necə hərəkət edəcəyini bilmir, ya da yanlış hərəkət etmək “məcburiyyətində alır”. Bu isə nəticədə, valideyn-uşaq münasibətlərinin “pozulmasına” səbəb olur. Buna görə də, valideyn fikirlərini düzgün ifadə etməli və bunun üçün “sən” dilindən yox, “mən” dilindən istifadə etməlidir. Bu nə deməkdir?

“Sən” dilinin ən böyük problemi itdihamedici dil olmasıdır. Başqa sözlə, “sən” dili Məsələnin “asanlaşdırılmasına” yox, “çətinləşdirilməsinə” xidmət edir. Digər tərəfdən, “sən” dilindən istifadə edən tərəf üzərinə heç bir məsuliyyət götürmür, əksinə bütün Məsuliyyəti qarşı tərəfin üzərinə qoymağa çalışır. Məsələn, “Sən heç özünü apara bilmirsən”, “Sən uşaq kimi hərəkət edirsən”, “Sən həmişə evə gec gəlirsən” və s. Göründüyü kimi, burada əsas hədəf qarşı tərəfdir. Başqa sözlə, bu cümlələr qarşı tərəfi Məsələyə “yaxınlaşdırmaq” üçündür. Nəticədə, məsələ həll olunmaq əvəzinə, daha da Dərinləşir. Ən təhlükəlisi isə, valideyn bu cür cümlələrlə ya uşağı “passivləşdirir”, yəni Uşağın özünəinamının itməsinə səbəb olur, ya da “aktivləşdirir”, yəni uşağın aqresivləşməsinə səbəb olur. “Sən” dilinin əksinə “mən” dili ittihamedici dil deyil. “Mən” dilindən istifadə edən Tərəf məsuliyyəti qarşı tərəfin üzərinə qoymur, əksinə bütün məsuliyyəti öz üzərinə Götürməyə çalışır. Həmçinin valideynindən bu cür münasibət görən uşağın “passivləşMək” və ya “aktivləşmək” qorxusu da yoxdur. Unutmayın ki, “sən” dilindən istifadə etməklə qurduğunuz hər cümləni “mən” dili ilə də qurmaq olar. Məsələn, “Mən sənə özünü belə aparmağı məsləhət görmürəm”, “Mən uşaq kimi hərəkət etməyi sənə layiq görmürəm”, “Mən sən evə gec gələndə çox Narahət oluram”, “Mən sənin tökdüklərini yığışdıranda çox yoruluram...”

Beləliklə, özünü “mən” dili ilə ifadə etməyə çalışan valideyn bu cümlələrlə uşağını Məsələdən “uzaqlaşdırmaqdan” çox, “yaxınlaşdırır”. Digər tərəfdən, valideyn bu cümlələrlə uşağı ilə “gələcək danışıqları” üçün də zəmin hazırlayır.

Yeri gəlmişkən, valideyn “mən” dilindən istifadə edərkən səs tonuna, həmçinin bədən dilinə (bədən dili haqqında məlumatı 106-cı səhifədə

oxuyun), xüsusi diqqət yetirməlidir. Əks halda, “mən” dilinin heç bir mənası qalmaz.

“Ailəm” jurnalından, 2009-cu il, №45

Bədən dili davranışla idarə Olunan ünsiyyət növüdür. Bədən dili ilə yaranan ünsiyyətə Bədənin hərəkətləri, jestlər, üz İfadələri, göz hərəkətləri, başın hərəkəti, oturuş forması və s. daxildir. Davranışlarımızı, jest və Mimikalarımızı yerində və düzgün istifadə etsək, insanlara Təsir gücümüz artar. Həddindən artıq əl-qol hərəkətləri, mimikaların çoxluğu Dinləyənin diqqətini azaldaraq nitqinin təsirini zəif-lədir. Məsələn, əli belində və Ya əlləri arxada birləşmiş halda olan duruş insanları bezdirə və uzaqlaşdırır. Bilər. Süni üz ifadəsini qarşı tərəf hiss edəcəkdir, çünki şüurda mənfi düşüncələr varsa, simada müsbət ifadə yarana bilməz. Biri ilə söhbət edən zaman “bədən dili”-Mizi düzgün istifadə edə bilməyimiz üçün, hər Şeydən əvvəl, diqqətimizi o adama və mövzuya yönəltməliyik.

“Bədən dili” təhsil prosesində əhəmiyyətli dərəcədə böyük rola malikdir. Tədris zamanı müəllimlər “bədən dili” vasitəsilə şagirdlərinə öz fikirlərini daha Dəqiq, aydın çatdırırlar: “Siz mənim üçün vacibsiniz”, “Sizin dərslərinizin öhdəSindən gələcəyinizə inanıram”, “Sizə güvənirəm”, “Sizin uğurlarınıza inanıram”, “Sizinlə birlikdəyəm və yanınızdayam” və yaxud “Sizdən heç nə çıxmayacaq”, “İstər öyrənin, istər öyrənməyin, məni maraqlandırmır”, “İmtahanda mən sizə Göstərərəm”.

Müəllim də şagirdlərin “bədən dili” vasitəsilə çatdırmaq istədiklərini düzgün

Anlamalıdır. İzah edilənlərə şagirdlərin maraq göstərib-göstərmədiklərini, dərsi Anlayıb-anlamadıqlarını, sinfin motivasiyasını, dərstdə sıxılıb-sıxılmadıqlarını Anlamalı, vəziyyəti düzgün qiymətləndirməlidir. Sinfi diqqətlə müşahidə edən Müəllim üçün bu, asan olmalıdır.

1. Mətnin üzərində iş aparın:

- Mətnin dilində yol verilmiş üslubi xətalara müəyyənləşdirin.
- Mətnə işlədilmiş dırnaq və vergül işarələrinin düzgün qoyulub-qoyulmadığını araşdırın.

- Səhv yazılmış sözləri müəyyənləşdirib düzgün yazın.

2. Müşahidə aparın. Yoldaşlarınızla, valideynlərinizlə, müəllimlərinizlə ünsiyyət zamanı “bədəni dili”ndən necə istifadə edirsiniz? Bu dil sizə ətrafdakıları başa düşməkdə nə Dərəcədə kömək edir?

3. Sizcə, ailədə valideynlə övlad arasında səmimi münasibət hansı əhəmiyyətə malikdir?

“Cəmi 40 söz” mətnindəki hind qızı Kamalanı xatırlayın. Müqayisələr aparıb fikirlərinizi ümumiləşdirin.

4. Ailədə valideynlərinizlə olan hər hansı bir dialoqu yazın. Həmin dialoqu iki formada Canlandırın:

- Danışıqlarınızı jest və mimika olmadan nümayiş etdirin;
 - Danışıqlarınızı müxtəlif bədən hərəkətləri ilə müşayiət edin.
- Bu zaman intonasiyaya, səs tonunun azalıb-artmasına diqqət yetirin. Sizcə, hansı Danışiq tərzii daha təsirli oldu?

5 Mətnin (səh. 102) dili üçün xarakterikdir:

- obrazlılıq • elmilik • aydınlılıq • kütləvilik

Publisistik üslub

Publisistik üslub — milli ictimai tərəkürün ifadəsidir. Bu üslub mətbuat (qəzetlərin, bədii — siyasi və ictimai jurnalların, elmi-kütləvi kitabların və s.), radio — televiziyanın dilidir. Publisistik üsluba bəzən «mətbuat dili» də deyilir. «Qəzet dili», «radio dili», «televiziya dili» anlayışları da bu mənada işlənir. Radio və televiziya dili publisistik üslubun şifahi forması, qəzet və jurnalların dili isə onun yazılı formasıdır. Bu iki forma arasında elə bir kəskin fərq yoxdur. Publisistik üslubun hər iki formasının əsas xüsusiyyəti fikrin hamı tərəfindən anlaşılıqlı, aydın və təsirli şəkildə ifadə olunmasıdır. Publisistik üslubda yazan müəllif ilk növbədə çalışır ki, toxunduğu məsələ

mümkün qədər kütləvi şəkildə hamıya çatsın və oxucularda müsbət reaksiya doğursun.

Məhz buna görə də publisistik üslubda əksəriyyət tərəfindən anlaşıları ümumişlək sözlərdən daha çox istifadə olunur. Publisistik üslub kütləvi nitq forması olduğu üçün bütün dil göstəricilərinə görə adi danışiq dilinə çox yaxın olur. Mətbuat dilində gedən proseslər (yeni yaranan sözlər və s.) ümumxalq danışiq dilinə də təsir göstərir. Publisistik üslubda başqa üslubların da xüsusiyyətləri özünü göstərir. Bu baxımdan publisistik üslubun, əsasən, iki növü var: bədii-publisistik üslub, elmi-publisistik üslub.

Bədii publisistik üslub qəzet dilidir. Bu üslub növündə publisistik üslubun əsas xüsusiyyətləri gözlənilməklə yanaşı, yeri gəldikcə obrazlılığa, bədiiliyə də yer verilir.

Elmi — publisistik üslub dedikdə isə elmi — kütləvi — jurnal və kitabların dili nəzərdə tutulur.

Publisistik üslub 1875-ci ildə milli qəzetlərin nəşrə başlaması ilə formalaşmışdır.

Mühazirə 14.

“Məndən ötdü, qardaşıma dəydi”

Ey daşlaşan, torpaqlaşan

Ulu babam!

Bu günümdən dünənime uzaqlaşan

Ulu babam!

Küləkləşən, dumanlaşan ruhunla sən

Ayağa dur, səninləyəm!

Səs getməyən,
əl yetməyən
Qədim tarix dərəsindən
Səs ver mənim səsimə sən:
Sənə gələn, səndən ötən
Nəydi belə? –
Səndən ötüb qardaşına dəydi belə?
Bununla mı neçə dəfə
Ata-oğul, qardaş hisi haçalandı,
Bir şəhərin
Beş qardaşın xanlığına parçalandı?
O zaman mı bitdi bizim
Dilimizin
“sənin”, “mənim” qəbəri də?
O zaman mı bitdi bizim
Dilimizin
“haralısan” damarı da?!
Səninləyəm, ulu babam!
Bu məsəli kimdi yazan?
Məndən ötdü!..
Qulağımdan getmir bu səs,
Zərbələri qardaşına,
Sirdaşına ötürən kəs

Elə bil ki bax bu gecə
Qulağımın dibində
Xətainin suqutuna
Qəh-qəh çəkdi.
Azərbaycan torpağında
Araz boyda şırım açdı.
Məndən ötdü...
Bunu dedi Şəki xanı.
Bunu dedi Bakı xanı,
Bunu dedi İbrahim xan,
Fətəli xan, Kəlbəli xan...
Qəza ötsün məndən, – dedi,
Ötən kimi “mən-mən” dedi:
“Mən-mən” dedi bir ölkədə
Nə qədər xan.
Onlar “mən-mən” deyən yerdə
Sən olmadın, Azərbaycan!
Ey daşlaşan, torpaqlaşan
Ulu babam!
Bu günümdən dünənimə uzaqlaşan
Ulu babam!
Ayağa dur!
Dəfn etdiyim məsələnin

Baş daşına

Bir təəssüf xatirəsi yazıb, yondur:

Səndən ötən mənə deydi,

Məndən ötən sənə deydi.

Səndən, məndən ötən zərbə

Vətən, vətən, sənə deydi...

Məmməd Araz

1. Şairin adına münasibət bildirin. Şair onu nə üçün belə adlandırmışdır?
2. Şair Vətən oğlunu nə barədə düşündürür? O, millətin dərini və niyyətini necə təqdim edir?
3. Şairin “mən”, “mənim”, “sən”, “sənin”, “haralısan” sözlərinə mənfi münasibəti nə ilə bağlıdır? Nə üçün lirik qəhrəmanı “mən” sözünün tələffüzü bu qədər həyəcanlandırır, Onda qəzəb hissi doğurur?
4. Siz necə düşünürsünüz, hansı halda mən demək olar, hansında demək olmaz? Bəlkə, biz Sözü daha yaxşıdır?
5. “Sən” dili əvəzinə, “mən” dili mətnində valideynə mən dili ilə danışmaq tövsiyə edilir. M. Araz insanları mən deməkdən çəkindirir. Nə üçün? Hər iki mətndəki “sən”ləri və “mən”ləri müqayisə aparmaqla təhlil edin. Necə düşünürsünüz, “mən” sözündən uzaqlaşib “biz” demək meşələrin qırılmasının, Xəzər dənizinin çirklənməsinin, çinar meşələrinin məhvini qarşısını alarmı? Nə zamansa “mən” deyənlər olmasa idi, 20 Yanvar faciəsi, Xocalı faciəsi, Qarabağ faciəsi baş verərdimi? Necə bilirsiniz, baş verən faciələr bizə “biz” olmağı öyrədə bildimi? Bir olmağa, “biz” olmağa çalışın. Biz olun ki, sizə əmanət olunan vətənə zərbə dəyməsin. S. Tahirin birliyə çağırışını xatırlayın.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin 1993-cü ildə xalqı bir olmağa çağırən, biz olmağa çağırən çıxışı haqqında məlumat toplayıb fikirlərinizi ümumiləşdirib danışın.

6. Mən sözünün ifadə etdiyi mənə çalarlarını müəyyənləşdirin.

7. Qabar sözünün hansı mənası mətndə işlənən mənaya uyğun gəlir?

- Bədəndə dərinin altında əmələ gələn sulu qabarcıq. ?
- Çox sürtünməkdən qalınlaşmış, sərtləşmiş ət təbəqəsi. ?
- Su üzündə yağış damcılarında əmələ gələn şişkinlik. ?

Sual işarələrinin yerinə aşağıdakı sözlərdən uyğun olanını yazın.

Köpük, suluq, döyənək Bu sözləri sinonim hesab etmək olarmı?

Mühazirə 15.

Dua edən əllər

Rəssamlığa meyli olan Albrext kasıb bir ailədə dünyaya gəlmişdir. Qardaşı Albert Onun kimi rəssamlığa böyük maraq göstərirdi. Hər ikisi sənət məktəbinə getmək, məşhur rəssam olmaq istəyirdilər. Ancaq kasıb Bir ailədə doğulduqları üçün bu, mümkün deyildi. Atasının mədəndə qazandığı pul isə Onları güclə dolandırırды...

Nəhayət iki qardaş püşk atmağı qərara aldılar kim qalib gəlsə oxumağa birinci o Gedəcək ikinci qardaş isə mədəndə işləyib onun məktəbdə oxumağına kömək edəcəkdi.

Birinci qardaş məktəbi bitirdikdən sonra növbə ikinci qardaşa çatacaqdı.

Qardaşlar püşk atdılar və qalib gələn Albrext oldu. Danışdıqları kimi, Albrext sənət məktəbinə getdi, qardaşı Albert isə mədəndə qalib işləməyə başladı.

Qısa bir vaxtda Albrext hamının sevgisini qazandı. İndi onu təkcə öz məktəblərində Yox, başqa məktəblərdə də yaxşı tanıyırdılar. Nəhayət, Albrext məktəbi birinciliklə bitirib evlərinə qayıtdı. Ailəsi onun gəlişi münasibətilə bütün qonum qonşuları evə dəvət Etdi. Hamı ağız dolusu onun uğurlarından danışdı. Nəhayət, sözü Albrextə verdilər.

O, əvvəlcə ona bu uğurları qazanmaqda kömək edən qardaşına təşəkkür etdi. Sonra Da İndi nöbvə qardaşımıdır qoy indi o gedib oxusun Mən isə danışdığımız kimi məDəndə qalıb işləyəcəyəm dedi

Bu gözəl çıxışdan sonra qardaşı Albert söz aldı və: “Mən sənin sözlərinin səmimiliyinə inanıram. Ancaq, təəssüf ki, artıq bu, mümkün deyil. Çünki mədəndə işlədiyim illərdə əllərim neçə yerdən sınıb”.

Albrext qardaşının bu sözlərindən çox mütəəssir oldu və ona dünyanın ən məşhur Rəssamı olmaqda kömək edən bu əllərin şəklini çəkməyi qərara aldı.

İndi sizin şəkildə gördüyünüz bu əllər, əslində, çoxlarının bildiyi kimi, “dua edən əllər” yox, rəssam albrext durerin qardaşının əlləridir.

Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, albrext durer özü bu şəkli “əllər” adlandırmışdı.

“Ailəm” jurnalından, 2009-cu il, №6

1. İki qardaşın bir-birinə olan münasibətinə görə onların ailəsi və ailə dəyərləri haqqındaFikir yürüdü.
2. Necə düşünürsünüz, Durerlərin ailəsində “mən”, yoxsa “sən” dili hökm sürürdü? Fikirlərinizi mətnə əsasən sübuta yetirin.
3. Hansı qardaşa daha çox üstünlük verdiniz? Niyə?
4. Qardaşların mənəvi keyfiyyətləri barədə nə deyə bilərsiniz? Belə vətəndaşları olan cə-Miyyət haqqında nə demək olar?
5. “Dua edən əllər” rəsmini rəssamın daxili aləmi ilə ünsiyyət vasitəsi kimi qəbul etmək Olarmı? Niyə?

6. Həyatda uyğun hadisə ilə rastlaşmışınız mı? Əgər məlumatınız varsa, bu barədə kiçik Mətn yazıb (üslubu özünüz seçin) qəzetinizdə çap edin.

7. Hansı hikmətli fikir mətnin məzmununa daha çox uyğundur?

- Sevmək feilindən sonra dünyanın ən gözəl feili yardım etməkdir. (Berta Sutner

- Kiçiklərin yardımı olmadan böyüklərin müvəffəqiyyəti olmaz. (Cəmil Səna)

- Yaxşı valideynin verdiyi tərbiyəni heç bir məktəb verə bilməz. (Corc Herbert)

Əgər hər üç hikmətli fikri seçsə idiniz, hansı məqama görə məzmunu uyğunlaşdırardınız?

8. Uilyam Balterin “Ailə cəmiyyətin əsasıdır, onu qoruyun: ailənin dağılmasına səbəb olan Hər şey cəmiyyətin də dağılmasına gətirib çıxarar” fikrinə münasibət bildirin. Bu hikmətli

Kəlamı “Sevgi ağacı” mətninin müəllifi N.Ələkbərqızının “Ailə millətin mənəvi tərbiyə Ocağıdır ” fikri ilə müqayisə edin. Müqayisələrinizi “Dua edən əllər” mətnindəki hadisələrlə əlaqələndirin.

9.Mətnə altından xətt çəkilmiş sözü hansı söz ilə əvəz etsəniz, düzgün olar?

10.Mütəəssir oldu mürəkkəb feilini hansı düzəltmə feillə əvəz etsəniz, məzmun dəyişməz

11. birləşmələri seçib mənalarını izah edin.

12. tanınmış sözü ilə sinonim ola bilərmi? Fikirlərinizi əsaslandırın.

13.Birinci cümlənin xəbərini əvvəlcə mürəkkəb, sonra düzəltmə feillə əvəz edin. Məna dəyişdimi? Hər üç sözü sinonim hesab etmək olarmı?

Mühazirə 16.

Mirzə Səfər

...Mirzə iştahasız nahar edib yatmaq istədi, hərçi çalışdı, yuxusu gəlmədi. Durub Libasını geyinib getdi usta Zeynalın dükanına. Həmişə sifətindən şad, dili şeirli daxil olan Mirzə Səfər bu dəfə məyus girib, salam Verib əyləşdi. Usta Zeynal xəbər aldı:

- A Mirzə, gözümə bikef dəyirsən, nə olub, xeyir ola?
- Xeyir olmamış, nə var. Elə bir qədər bu gün ovqatım təlx olub.
- Söylə görək.
- Nə söyləyim? Həsən ağanın evi başına ucsun, gedib məktəbdə deyib ki, filankəsin / flankəsin pulu aşib-daşır, uşaqlarını öz xərci ilə oxuda bilər. İndi uşaqları göndəriblər üstümə və xəbər veriblər ki, ayın on beşinədək / on beşinə dək 40 manat verməsəm, ikisini də məktəbdən xaric edəcəklər. Mənim mədaxilimi bilirsən.

Çox çətinliklə onların kitablarını, libaslarını düzəldirəm. Hər yarım ildə 40 manat, İldə 80 manat eləyir. Mən bunu haradan düzəldim? Uşaqlar məktəbdən çıxarılsa, Mən vərəmləyib öləcəyəm. Usta Zeynal Mirzə Səfərə Həsən ağanın yanına getməyi məsləhət (gördü, bildi). Mirzə Səfər neçə dəqiqə usta Zeynalın üzünə baxıb birdən ayağa qalxıb dedi:

- Usta Zeynal, bu nə təklifdir, mənə edirsən? Mən Mirzə Səfər gedib Həsən ağanın ayağına yıxılıam? Mən acından ölməyə razı olaram, oğlanlarıma ikisinin də başını Kəsərəm, amma gedib Həsən ağa kimi adama yalvarmam. Qoy uşaqları qovsunlar.

Usta Zeynal bunu eşitdikdə dəzgahın dalından qalxıb gəlib Mirzənin boynunu qucaqlayıb üzündən öpdü.

- Mirzə, mən səni (sınayırdım, yoxlayırdım). İndi səndə olan istiqaməti-məcəzi Aydın görürəm. İndi görürəm ki, sən ağır günündə də gedib heç kəsin ayağına yıxılmazsan. Afərin sənə, Mirzə Səfər! Bu gündən sonra mən malımı, canımı sənin kimidostun yolunda qoyaram. İndi gəl biz bir iş görək. Sənin məişətin ağır keçir, indi bir az da ağırlaşacaq. Mən də ki saatsazlığım səndən çox qazanmıram. Gəl sənin uşaqlarının oxumasına şərik olaq. Oğlunun birinin xərcini sən çək, o

birisininkini də mən çəkim. İldə həştad manat sənin üçün ağır yüküdür. Amma qırx manat döy-sındır düzəldərsən. Mənim də gücüm çatır. Mirzə Səfər usta Zeynalın boynunu qucaqlayıb, başladı üzündən öpməyə. Bir də usta Zeynal baxıb gördü ki , Mirzə Səfərin gözlərindən yaş axır.

– Ağlamaq lazım deyil. Mirzə, sən indiyədək heç kəsdən minnət götürməyibsən.

Amma mən səninlə iyirmi ildən artıqdır ki, dostam. Bu mənim qardaşlıq borcumdur.

Əmi qardaşı oğluna töhfə verəndə nə olar ki ?

...Ayın on beşində Mirzənin oğlanları qırx manat aparıb məktəb haqqı verdilər.Mirzə Səfərin oğlanları ikisi də bir ildə məktəbi tamam etdilər. Bu münasibətlə Mirzə bir plov verdi. Məlum ki, qonaqlarının əzizi usta Zeynal idi.Uşaqlar bir neçə gün dincəldikdən sonra bir axşam Mirzə usta Zeynalı şama dəvət Etdi. Çörək yedikdən sonra Mirzə üzünü usta Zeynala tutub:

- Usta Zeynal, bu uşaqlar qurtarıblar, bunları belə qoymaq olmaz, yarımçıqlıqdan Fayda olmaz. Mənim bunları ali məktəbdə oxutmağa qüvvəm çatmaz. Sən də indiyədək mənə bəqədri məqdur kömək edibsən. İndi bir tədbir lazımdır.Usta Zeynal fikrə getdi. Bu halda Mirzənin kiçik oğlu atasına üzünü tutub dedi:
- Ata, ayda on beş manat qardaşıma göndərə bilərsən?
- Yox, oğul, gücüm çatmaz. On manat, bəlkə... Bəs sən?
- Mən bir belə fikir eləmişəm, qardaşım getsin, oxumağa. Mən də burada başlayım Dövlətlilərin uşaqlarına dərs verməyə. Qazandığım pulu göndərim qardaşıma. O qurtarıb gələndən sonra da mən gedərəm, o mənə pul göndərər. Bəlkə, mən dərs verməkdən

O qədər pul qazandım ki, heç sənin on manatına ehtiyac (olmadı, qalmadı). Bu məsləhəti hamı (xoşladı, bəyəndi).Bir gün Mirzə Səfər Rastbazardan ötərkən qulağına səs gəldi:

- Mirzə Səfər, Mirzə Səfər!

Dönüb gördü ki, onu səsleyen Həsən ağadır, tacir Hacı Qulunun dükanında oturub Oradan əl edir.

Mirzə Həsən ağaya tərəf getdi.

- Ağa, nə buyurursan, Hacı Qulu salaməleyküm! Həsən ağa dedi:
- Mən səni gözdənliliği verməyə çağırıdım, eşitdim, uşaqların məktəbi qurtarıblar,

Gözün aydın! Şükürlər olsun, gəldikcə ziyalılarımızın sayı artır, onları bir göndər yanıma gəlsinlər, bir söhbət edək.

- Nə üçün gəlsinlər, ağa?
- Necə nə üçün? Məktəb qurtarıblar, ağsaqqala gərəkdirmi bir vizit versinlər.

Baxım görüm, nəyə ləyaqətləri var, bir əməlli qulluğa qoyum işləsinlər, sən də bir qədər istirahət elə.

- Ağa, qulluğa qoymaq fikrim yoxdur, istəyirəm, uşaqlarımı ali təhsil almış görüb,

Gözlərimi yumum... Uşaqların gələcəyinin fikrini mənim özümə vagüzar ediniz...

Mirzə Səfər getdi. Həsən Ağa Hacı Quluya:

- Görürsən, Hacı, xalq nə iayədə qudurub?! Hər qor-qoduq, özünü adam cərgə-Sinə qoşur. Buna deyən gərək; “Ay qoturun biri, sən neyləyirsən, ali təhsil görmüş Oğulu? İki oğlun məktəbi tamam ediblər, çox gözəl, hərəsini bir işə qoy, səni dolandırınlar”. Camaat gəldikcə qudurur. Verdiyi cavaba bax!

Həsən ağa ovqatı təlx qalxıb getdi evinə.

Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev

1. Mətni oxuyarkən mötərizədə verilmiş sözlərdən uyğun olanını seçib cümlələri tamamlayın.
2. Dürer qardaşları ilə Mirzə Səfərin oğlanlarını müqayisə edin.

3. Həsən ağanın daxili aləmi hansı obraza münasibətdə və hansı abzasda daha qabarıq Açıılır?
4. Yaxşı dost qardaşdan irəlidir fikrinə münasibət bildirin və izah üçün mətnə müraciət Edin.
5. Hekayədə bədən dilinin elementlərinə rast gəldinizmi? Hansı səhnələrdə?
6. Mətnin ikinci hissəsində işlənmiş atalar sözünü tapın, onu eyni mənalı məsəl ilə əvəz Edin. Atalar sözü və məsəllərin oxşar və fərqli cəhətlərini deyin.

✓ Üç nöqtə durğu işarəsidir. Ondan aşağıdakı hallarda istifadə olunur.

Fikrin bitmədiyini bildirmək məqsədilə cümlənin sonunda üç nöqtə qoyulur.

Cümlənin əvvəlində qoyulan üç nöqtə mətnin müəyyən hissəsinin ixtisar edildiyini bildirir.

Yüksək hiss-həyəcanla deyilən nəqli cümlələrdən sonra üç nöqtə qoyulur:

On manat, bəlkə... (Ə.Haqverdiyev)

Sitatlar da ixtisarla verildikdə onlardan əvvəl və sonra üç nöqtə qoyulur.

Məişət üslubu:

Məişət üslubu — gündəlik həyatda insanların bir-biri ilə ünsiyyət saxladığı dildir. Məişət üslubu adi danışq dilidir ,yəni insanların bir-biri ilə hal-əhval tutduğu dildir. Məişət üslubu kitab-qəzet dili deyil, eyni zamanda məhəlli səciyyə də daşımır. Məişət üslubu ədəbi dilin gündəlik davranışda işlənən şifahi nitq formasıdır.

Məişət üslubu ədəbi dilin ən geniş yayılmış üslubudur. Məktəbdə dərs zamanı müəllim də, şagird də bu üslubda danışır, bu üslubda öz fikirlərini ifadə edirlər. Məişət üslubu istər fonetik, istər leksik, istərsə də qrammatik xüsusiyyətlərinə görə yazılı ədəbi dildən fərqlənir. Burada sözlər orfoepik normalara uyğun şəkildə tələffüz olunur, cümlələr də quruluşuna görə yazılı ədəbi dildəki ilə müqayisədə fərqlənir.

Məişət üslubunun əsas səciyyəvi xüsusiyyəti sərbəstliyi və yığcamlığıdır. Məişət üslubunun canı dialoji nitqdır. Dialoji nitq dedikdə iki nəfərin gündəlik həyatda üzləşdiyi zaman istifadə etdiyi dil, üslub nəzərdə tutulur. Məişət üslubunun sərbəstliyi və yığcamlığı dialoji nitqdə daha qabarıq şəkildə özünü göstərir. Dialoji nitqdə intonasiya və jest mühüm rol oynayır, yarımçıq cümlələr çox işlənir.

Bədii ədəbiyyatda da məişət üslubunun təsiri açıq — aşkar özünü göstərir. Bir çox şair və yazıçılar (məsələn, M.Ə. Sabir, C. Məmmədquluzadə və s.) əsərlərində məişət üslubundan uğurla bəhrələnmişlər.

Mühazirə 17.

Vatikandan gələn var

Tarix elmləri doktoru Fərid Ələkbərli son dövrlərdə Vatikan (Məxfi/Məxvi) Arxivində apardığı araşdırmalarla, Azərbaycanın tarixi və mədəniyyəti üçün önəmli olan Sənədlərin və əlyazmaların tədqiqi sahəsindəki fəaliyyəti ilə diqqət mərkəzindədir. Biz Də Fərid Ələkbərlinin köməyi ilə Vatikan Məxfi Arxivinə xəyali ekskurs edib, tariximizin gizli qalan məqamlarına işıq salmağa çalışdıq...

- Artıq neçə illərdir ki, Vatikan Məxfi Arxivində araşdırmalar aparırsınız. Öncə Bu şəhərə ilk səfərinizi xatırlayaq. Vatikana nə məqsədlə getmişdiniz? Orada Azərbaycanla bağlı sənədlərin saxlandığı barədə məlumatınız varmı? Yoxsa hər şey təsadüfən baş verdi?

Tədqiqatlara 2010-cu ildən başlamışam. Bu işin təşəbbüskarı Heydər Əliyev Fondu idi. Həmin vaxt artıq fondun prezidenti Mehriban xanım Əliyeva Vatikan rəhbərliyi ilə hərtərəfli əməkdaşlıq haqqında razılığa gəlmişdi. Sadəcə, Vatikanda mühafizə olunan qədim Azərbaycan əlyazmalarını aşkar etmək və Bakıya gətirmək qalırdı.

Mən də 2010–2014-cü illərdə Vatikana dəfələrlə ezam olundum. Onu da qeyd edim ki, Mən Vatikan arxivlərində planlı şəkildə araşdırmalar aparmağa icazə almış ilk azərbaycanlı idim. Vatikanda Azərbaycana aid əlyazmaların olması barədə məlumatımız Vardı. Məsələn, “Dədə Qorqud” dastanının əlyazması bu qəbildəndir. Amma orada Daha hansı əlyazmaların olması bizə məlum deyildi. (Aparılmış tədqiqatlar göstərdi Ki, belə yazılı abidələr olduqca çoxdur. / Aparılan tədqiqatların nəticəsində məlum oldu ki, belə yazılı abidələrin sayı olduqca çoxdur.) Tədqiqatlarımızın qiymətli Tapıntılarının surətləri çıxarılaraq Bakıya gətirildi.

- Vatikan arxivləri və kitabxanaları bütün dünyada məşhurdur. Bu kitabxanalar Barədə bir qədər məlumat verməyinizi xahiş edirik...
- Vatikanda iki məşhur kitabxana var: Apostol Kitabxanası və Məxfi Arxivlər, Roma papaları bu kitabları IV əsrdən etibarən toplamağa başlasalar da, Apostol Kitabxanası yalnız 1475-ci ildə Papa V Nikkolo tərəfindən təsis edilib. Hazırda kitabxananın fondunda 2 milyona yaxın saxlama vahidi var: orta əsr əlyazmaları, köhnə çap kitabları, qədim coğrafiya xəritələri, rəsmlər və s. Məxfi Arxivdə isə Papa dəftərxanasının sənədləri saxlanılır. Bu arxivin rəflərinin ümumi uzunluğu 85 kilometrdir.

Vatikan kitabxanalarının arxivləri dünyanın ən zəngin arxivlərinəndir. Burada qədim Misir papiruslarından tutmuş, Avropa və Şərq Dillərində müxtəlif qədim əlyazmalar və kitablaradək bir çox nadir incilər saxlanılır. Bu kitablar, əsasən, Apostol Kitabxanasında cəmləşdirilib. Məxfi Arxivdə isə papaların fərmanları, müxtəlif ölkələrin rəhbərləri ilə yazışmaları, missionerlərin bu ölkələrdən göndərdiyi sənədlər qorunur.

- Vatikanda Azərbaycanla bağlı hansı sənədləri, məktubları və kitabları aşkarlamısınız?

- Məxfi Arxivdə orta əsr Azərbaycan hökmdarlarının – Elxanilərin, Səfəvilərin, Nadir şahın, Qacarların Roma papaları ilə yazışmaları, 100-dən çox məktubları tapılıb. Orada orta əsrlər siyasətinin detalları və incəlikləri, tariximizin bir çox məqamları öz əksini tapıb. O cümlədən Elxanilərdən Abağa xanın, Güyük xanın, az qala bütün Səfəvi şahlarının məktubları və papaların bu məktublara cavabları var. Vatikandan gedən məktublar latın, italyan, köhnə fransız dillərindədir. Azərbaycandan daxil olan Məktublar farsca, ərəbcə və türkcədir.

Vatikandan Bakıya gətirilib Əlyazmalar İnstitutuna (təhvil/təhfil) verilən bəzi əlyazmaların adını çəkmək istədim. Bunlardan XV əsrin sonu – XVI əsrin əvvəllərində yaşamış və ana dilimizdə yazıb-yaratmış Azərbaycan şairi Sürurunin “Divan”ı əldə olunan mənbələrin ən qiymətlisidir. Onun bu “Divan”ı indiyə qədər tədqiq və nəşr olunmayıb.

XIX əsrə aid, müəllifi məlum olmayan türkdilli əsər isə Səfəvi, Qızılbaş və Qacarlar, onların müharibələri, Qafqaz, Bakı və Tiflisin ruslar tərəfindən zəbt edilməsi haqqında Geniş məlumat verir. Kitab türkcə yazılıb və indiyə qədər tədqiqata cəlb edilməyib.

- Bu sənədlər əsasında Azərbaycanın şəhərləri, tarixi, adət-ənənəsi, coğrafiyası barədə hansı yeni faktları üzə çıxarmaq mümkün olub?
- Missionerlərin hesabatlarında orta əsr Azərbaycanın şəhərləri və əhalisi haqqında xeyli maraqlı məlumatlar var. Vatikana son Ezamiyyətim müddətində Azərbaycan tarixinə aid orta əsr Avropa və Şərq xəritələrini aşkar etdik. Bəzi xəritələrdə Xəzər dənizi “Bakı dənizi” kimi qeyd olunur. Xəritələr Amsterdam, Antverpen, İstanbul və sair şəhərlərdə Avropa (alman, holland, italyan və s.) və Osmanlı coğrafiyaşünasları tərəfindən tərtib və nəşr olunub. Orta əsr əlyazmalarının və xəritələrinin axtarışı indi də davam etdirilir.
- Şərqdə miniatür sənətinin böyük tarixi var. Şərq ölkəsi olaraq, Azərbaycanla bağlı əlyazmalar arasında, yəqin ki, nəfis tərtibatlı kitablar da yox deyildir...
- Bəli, orada Nizami Gəncəvinin və bir sıra başqa şairlərin əlvan miniatürlərlə bəzənmiş əsərləri var. (Vatikanda müxtəlif miniatür məktəblərinə aid rəsmlər mövcuddur. / Vatikanda müxtəlif miniatür məktəblərinin məhsulu olan rəsm əsərləri də vardır.) Miniatürlərdən

başqa, orta əsrlərə aid bəzi əsərlərin ön səhifələri qızıl suyu Və müxtəlif rənglərlə çəkilmiş bitki və geometrik ornamentlərlə bəzədilmişdir. Kitabların cildləri dəridən hazırlanıb və onların üzərində müxtəlif naxışlar var. Bu əlyazmaların bir hissəsi zədələnmiş halda idi. Heydər Əliyev Fondunun təşəbbüsü və dəstəyi ilə bu əsərlər artıq Vatikan tərəfindən bərpa olunub və onların yüksək keyfiyyətli rəqəmli surətləri hazırlanıb.

Gülzar Maisqızı, “Naşir” jurnalından, 2011-ci il

1. Müxbir olsa idiniz, aşağıdakı cavabları almaq üçün hansı sualı verərdiniz?

Apostol Kitabxanasında isə Azərbaycan ədiblərinin və şairlərinin orta əsr əlyazmaları aşkar edilib. 2010–2012-ci illər ərzində N.Gəncəvi, M.Füzuli, İ.Nəsimi, Ə.Marağayi, N.Tusi, M.Şirvani kimi müəlliflərin əlyazmaları Bakıya gətirilib. Ümumiyyətlə,

İndiyə qədər aşkar olunmuş Azərbaycan əlyazmalarının sayı 70-ə çatıb.

2013–2014-cü illərdə, tədqiqatların növbəti mərhələsində isə anadilli (türkdilli)

əsərlərin tədqiqinə xüsusi fikir verilib. Bu vaxta qədər qeydə alınmamış və təsvir olunmamış 100-dən çox türkdilli, o cümlədən azərbaycandilli orta əsr əlyazması aşkar olunub.

2. Bu fikirlərdən biri mətndə yoxdur.

- Vatikanla əməkdaşlıqda məqsəd Azərbaycana məxsus qədim əlyazmaların aşkarlanması və Bakıya gətirilməsi idi.
- Azərbaycan şairi Sürurunin vaxtilə Vatikanda nəşr olunmuş “Divan”ı aşkarlanaraq

Bakıya gətirilmişdir.

- Qafqaz, Bakı və Tiflisin ruslar tərəfindən zəbt edilməsi haqqında geniş məlumat verən türkdilli əsərin müəllifi naməlumdur.

- Vatikan kitabxanasında Nizami Gəncəvinin nəfis tərtibatlı kitabı vardır.

3. Dialoq məişət üslubundadır fikri ilə razısınız mı? Niyə? Mətnə aid etdiyiniz üslubun Xüsusiyyətlərini sadalamaqla fikrinizi əsaslandırın.

4. Fərid Ələkbərlinin vətəndaşlıq mövqeyini və xalqı qarşısındakı xidmətlərini dəyərləndirin.

5. F.Ələkbərlinin yerində olsa idiniz, hansı sərvəti Azərbaycan xalqına qaytarardınız?

6. Sizcə, professor Fərid Ələkbərli Vatikan muzeylərində işini bitirəndən sonra əməli yazının hansı növündən istifadə edərək gördüyü iş haqqında məlumat verməlidir

7. Aşağıdakı izahlardan hansı missioner sözünün leksik mənasına aiddir?

- Xristian olmayan əhali arasında xristianlığı yaymaq üçün xristian kilsəsi tərəfindən Göndərilən şəxs.

- Vəzifə, borc.

- Dövləti, varı həddən çox olan adam

Mühazirə 18.

Əsir ağacının sirri

Bu iki çinar ağacını Məhəmməd dayı Doğma Qoruqbağı kəndinin yuxarı hissəsində 1982-ci ilin bir yaz günündə əkmışdi. Kənd sakinləri (...) bu ağacların əkildiyi Yerə “Çinarlı” adını vermişdilər. Bəzən insanlara elə gəlir ki, sevgi hissi Ancaq onlara məxsusdur. İnsanlar ağacların Canlı olduğunu sanki hiss etmir, onların ətrafda baş verənləri, ünsiyyəti, sevgini, qayğını Duyduqlarının fərqinə varmırlar. Məhəmməddayının əkdüyü bu iki çinar ağacı da bir-birlərinə çox bağlı idilər. Bu iki ağacın arasındakı boş yerdə boy atmaqda olan balaca çinar isə onların övladları idi...

Bu çinar ailəsinin xoşbəxtliyi 1993-cü il, aprel ayının 2-nə qədər davam etdi. Bu işğal təkçə bu rayonda yaşayanların ailələrinə yox, “Çinarlı” ailəsinə də bədbəxtlik gətirmişdi.

Həmin dəhşətli günü Ata Çinar unuda bilmirdi. Çəkdiqləri narkotikin təsirindən gözləri qızmış erməni əsgərləri Kəlbəcərli 63 yaşlı Sona xalanı Ana Çinara bağlamış və tankla üstündən keçmişdilər.

Tank geriye hərəkət edəndə isə “Çinarlı” ailəsinin yeganə “övladı” balaca çinar ağacını da tapdalamış, üstündən keçmişdi. Daha sonra erməni əsgərləri tanka doluşub Laçına doğru hərəkət etmişdilər. Ancaq Ata Çinara toxunan olmamışdı.

Sonradan nələrin şahidi olmadı, hansı faciələrlə üzləşmədi ki, Ata Çinar?!

Sizcə, Ata Çinar hansı faciələrin şahidi ola bilərdi? Öz təxəyyülünüə əsasən, 7-8 cümlədən ibarət kiçik mətn tərtib edib çərçivəyə alınmış cümlədən sonra əlavə edin.

Ötən illər ərzində Ata Çinar əməlli-başlı qocalmışdı. Yəqin elə buna görə idi ki, ermənilər Kəlbəcərdəki əksər ağacları qırıb daşısalar da, meşələri yandırsalar da, ona toxunan olmamışdı...

“Kəlbəcər bizim tarixi torpaqlarımız olub. Biz artıq neçə illərdir dünya ictimaiyyətinə bunu izah etməyə çalışırıq”. Erməni Avanesyanın Kəlbəcərə səfərə gəlmiş avropalı tədqiqatçı, tarixçi alimə verdiyi bu yalan və iftira dolu məlumatlar Ata Çınarı dəşhətə gətirdi. Yəqin, dili olsaydı, hər şeyi açıb danışar, Avanesyanın dərslərini verərdi.

Danışa bilsə idi, kəndə gələn Beynəlxalq Qırmızı Xaç Komitəsinin nümayəndələrinə azərbaycanlı əsrlərin yerini deyərdi. Deyərdi ki, indiyə qədər yüzlərlə azərbaycanlı əsirin qaraciyəri, böyrəyi, hətta sümükləri də çıxarılaraq satılıb...

Avanesyan tarixçi alimi aldatmaqda davam edirdi: “Qazıntılar zamanı Kəlbəcərdə erməni mədəniyyətinə aid çoxlu qədimi əşya tapılıb”. Ata Çınar bu dəfə səbrini (...) bası bilmədi və ən iri budaqlarından biri qırılaraq şaqqıltı ilə Avanesyanın başına düşdü.

Avanesyan yerə yıxılıb kürəyindəki ağrının təsirindən bar-bar bağırırdı. Ən böyük budaqlarından birinin sınması Ata Çınarı incitsə də, Avanesyanın dərslərini verdiyi üçün rahatlıq tapdı.

Avanesyanın başını köhnə “Moskviç”in pəncərəsindən çıxarıb erməni dilində Ata Çınara “Mən sənə göstərerəm” deməsi bu dilsiz-ağızsız əsiri yaxında daha böyük faciələrin gözləməsindən xəbər verirdi...

Kəlbəcər işğal olunandan sonra Ata Çınar kəlbəcərli əsirlər qədər əzab-əziyyət çəkmişdi. Və bu bir daha təsdiq edirdi ki, əsirlik tək cə insanlara aid olan faciə deyil.

Əslində, ağaclar da əsir, vətən yolunda şəhid olur...Avanesyan sağalsa da, əsəbdən özünə gələ bilmirdi. Onun səhər tezdən bir başa Dəmirçi Karapetyanın sexinə gəlib balta sifariş verməsi də buna işarə idi. Karapetyan:

“Qonşu, səhər tezdən xeyr ola, baltanı neynirsən?” sualını verəndə əsəbdən Avanesyanın gözləri qızardı: “Gərək Kəlbəcərdə azərbaycanlılardan bir dənə də əsər-əlamət Qalmasın. Hətta qoca bir ağac olsa belə...”

1. Şəklə diqqətlə baxın, onu sözlə təsvir etməyə çalışın. İlk anda bu şəkil sizdə Hansı təəssürat yaratdı? Şekli hekayənin adı ilə əlaqələndirməyə çalışın.
 2. Mətnə əsasən, Kəlbəcərin işğal tarixini müəyyənləşdirin.
 3. Mətnə hansı suala cavab yoxdur?
- Məhəmməd dayı çinar ağacını hansı fəsildə əkməmişdi?
 - Ata Çinar nə üçün Beynəlxalq Qırmızı Xaç Cəmiyyətinin üzvlərinə azərbaycanlı əsirlərin yerini demək istəyirdi?
 - Ata Çinar Beynəlxalq Qırmızı Xaç Cəmiyyəti üzvlərinə hansı məlumatı vermək istəyirdi?
 - Avanesyanın Ata Çinarı hədələməsinin səbəbi nə idi?
4. Əsərin məzmununu "Zəngilan çinar meşəsi" (səh. 84) mətninin məzmunu ilə müqayisə edin.
 5. Şəki Xan sarayının həyətidə olan iki çinar haqqında məlumat toplayıb onların hansı Hadisələrə şahid olmaları ilə bağlı müzakirə aparın. Sizcə, məlumat toplamaq üçün Hansı əsrin hadisələrinə müraciət etməlisiniz?
 6. Beynəlxalq Qırmızı Xaç Komitəsinin yaranması və fəaliyyəti haqqında məlumat hazırlayıb qəzet maketinə yerləşdirin.

Mühazirə 19.

AZƏRBAYCAN MƏDƏNİYYƏT İNCİLƏRİ FRANSADA

Görkəmli fransız yazıçısı Aleksandr Dumanın 1861-ci ildə Tiflisdə çap olunmuş “Qafqaz səfəri” kitabını *oxuyarkən/oxuyurkən* 1858-ci ildə Azərbaycanda olduğu vaxt xalq ustalarımız və onların əl işləri barədə verdiyi məlumat diqqətimi cəlb etmişdi. Xüsusilə A.Dümanın Azərbaycanda olarkən Şekidən aldığı bədii tikmələr, yəhərüstü, xəncər, Xurşidbanu Natəvan tərəfindən ona verilən tikmə barədə kitabdakı qeydlər məndə böyük maraq doğurmuşdu.

Aparılan elmi araşdırmalar göstərmişdir ki, hazırda Fransada saxlanılan Azərbaycan sənətgərliyi nümunələrinin ən böyük qismini bədii toxuculuq məmulatları təşkil edir. Bu gözəl sənət nümunələrinin həmin ölkədə yayılması, sonradan isə muzeylərə düşməsinin əsas səbəbkarları əsrin əvvəllərində Fransada yaşamış erməni mənşəli tacirlər olmuşdur. İndi Fransanın bir çox muzey və şəxsi kolleksiyalarında Azərbaycanın Şamaxı, Şəki, Gəncə, Naxçıvan və Təbriz kimi şəhərlərində toxunmuş yüzlərcə yüksək keyfiyyətli parçalarımız saxlanılır. Bunlar içərsində XVI-XVII yüzillərə aid edilən süjetli parçalarımız xüsusi yer tutur.

Görkəmli fransız sənətsüenası Qaston Mijon Müsəlman incəsənəti kitabında bu parçaların gözəlliyinə məftun olduğunu etiraf edərək oradakı bəzəkləri belə qiymətləndirmişdir Onlar **elə bil** Min bir gecə nağıllarına çəkilmiş illüstrasiyalardır.

Parisin Dekorativ Sənətlər Muzeyində nümayiş etdirilən süjetli parçalarımız içərisində biri xüsusilə diqqəti cəlb edir. **XVI yüzildə Təbriz ustaları tərəfindən toxunulan bu ipək parçanın al-qırmızı yerliyi üzərində “qızılbaşlara” məxsus paltar geymiş gənc atlı təsvir olunmuşdur.** O öz kəməndi ilə bir nəfəri tutub darta-darta harasa aparır. Əsir düşmüş şəxsin geyimi, başındakı araqçını, mil-mil **xalatı/xələti** və etnik tipi onun Orta Asiya xalqlarına mənsub olduğunu göstərir.

Araşdırmalar göstərmişdir ki, bu parça əvvəllər İstanbulda əntiq mallar alverçisi M.Kələkyanda (*olmuşdur, olmuşdu*). Sonralar məlum olmuşdur ki, o bu nadir parçanı bir neçə hissəyə bölərək müxtəlif şəxslərə (satmışdır, satmışdı). Hazırda bu parçanın bir hissəsi Kiyevdə Qərb və Şərq İncəsənəti Muzeyində, bir hissəsi isə Moskvadakı Şərq Xalqları Muzeyindədir. **3**

M.Kələkyan əsrin əvvəllərində İstanbuldan Parisə köçdüüyü zaman bu parçanın yeganə hissəsini özü ilə aparmış, bir müddət keçdikdən sonra isə Dekorativ Sənətlər

Muzeyinə satmışdır.

Fransadakı toxuculuq sənəti örnəklərimizdən bəhs edərkən bu ölkənin zəngin muzey kolleksiyalarında nümayiş olunan xalçalarımızın olduğunu xüsusilə qeyd etmək lazımdır. Hazırda Azərbaycanın həm bədii, həm də texnoloji cəhətdən ən dəyərli xalçaları Parisin Dekorativ Sənətlər və Luvr muzey

Dünyanın ən zəngin muzeylərindən sayılan bu mədəniyyət ocağında toxuculuq sənətimizdən başqa, yüzlərcə saxsı, kaşı və bədii metal nümunələrimiz saxlandı.

Burada saxlanılan hər sənət əsərimizin bu muzeyə özünəməxsus gəlibçatma tarixi vardır. Əgər orta əsrlərə aid edilən sənət nümunələrimiz muzey tərəfindən ayrı-ayrı şəxslərdən alınmışdırsa, qədim dövr abidələrimiz bura son 15-20 il ərzində İranda çalışan Qərbi Avropa alimləri tərəfindən gətirilmişdir.

Bunların içərisində Cənubi Azərbaycanın Qaratəpə, Həsənli mahallarından və s. yerlərdən əldə olunmuş, miladdan öncə II-I minilliyə aid edilən fiqurlu saxsı qablar sənətşünaslıq baxımından çox dəyərli abidələrdən sayılır.

Luvr muzeyində bir neçə ədəd çox nadir sayılan gümüş, mis və bürüncdən düzəldilmiş bədii metal sənəti nümunələrimiz də vardır. Bunların içərisində bürüncdən düzəldilmiş, 1190-cı il tarixli orijinal fiqurlu bir qab xüsusilə diqqəti cəlb edir. Bu sənət əsəri hazırda Luvr muzeyinin birinci mərtəbəsində, Şərq incəsənətinə aid edilən salonun tən ortasında, üstünə şüşə örtüyü keçirilmiş hündür bir kətil üzərində nümayiş etdirilir. Uzundimdikli quşa bənzəyən bu bürünc qabın orijinallığı tək onun formasında deyil, həm də bəzəklərindədir. Qabın üzərindəki bəzəklər üç müxtəlifölçülü qurşaqdan və onların aralarındakı boşluqda yerləşdirilmiş medalyonlardan ibarətdir.

**Rasim Əfəndi, sənətsünaslıq doktoru, professor,
“Azərbaycan incəsənəti” kitabından**

- *Verilmiş parça mətndə hansı abzasdan sonra artırıla bilər?*
- *Qırmızı rəngdə verilmiş sözlərdən hansı daha düzgündür?*

IX-X əsr müəlliflərinin verdiyi məlumatdan aydın olur ki, Azərbaycanın xovsuz və xovlu xalçaları hələ 1400 il bundan öncə nəinki yüksək inkişaf mərhələsinə çatmışdır, hətta müstəqil bir sənət sahəsi kimi dünyada şöhrət qazanmışdır. IX-X əsrlərdə daha çox məşhurlaşan xalça sənəti, əlverişli təbii şəraitin, texniki proseslərin inkişafının, ən əsası isə, yerli xalq istedadlarının əməyinin nəticəsində meydana gəlmişdir.

Tədqiqatların nəticəsi göstərir ki, yüksək bədii keyfiyyətlərə malik xovsuz xalçaların (palaz, kilim, zili, vəmi, sumax, məhfür və s.) istehsalı Azərbaycanda daha geniş yayılmışdır. Əsrlər boyu Azərbaycanın mahir ustalarının hazırladıqları zərif toxunuşlu xovsuz xalçaların, zili toxunuşlu çul, məfrəş, xurcun, çuval və s. bu kimi məmulatların müasir dövrdə dünyanın məşhur muzeylərində saxlanması, təbii ki, təsadüfi deyildir və bu sənətə olan maraqla əlaqədardır. Azərbaycan ərazisində palıd ağacı ilə qidalanan “qırmızı” adlı bir böcək varmış. Xalçaçılar iplərini, cüvlahəçilər (parça toxuyanlar) isə parçalarını qırmızı rəngə boyamaq üçün həmin böcəkdən *(istifadə edərmiş, istifadə edərmişlər)*. X əsr ərəb coğrafiyaşünaslarından İbn Hövqəl həmin böcəkdən bəhs edərkən belə yazır: “...O, əslində, öz ətrafına dolanan barama qurduna oxşayır”. Həmin əsrdə yaşamış Müqəddəsi bu haqda belə yazır: “Qırmızı bir növ böcəkdir ki, torpaqda tapılır. Qadınlar onu bürünc qabların içinə yığıb təndirdə qurudurlar. Keçi tükündən istehsal edilmiş parçanı, kətanı və habelə ipək və yundan düzəlmiş parçaları həmin böcəklə boyayırlar”. Həmin dövrdə Naxçıvan və Təbriz şəhərlərində istehsal edilən Səqlatun adlı parçaların böyük şöhrəti olmuşdur.

(Lətif Kərimovun “Azərbaycan xalçaları” kitabından)

Mühazirə 20.

BAHAR NƏĞMƏLƏRİ

Editi çoxdan tanıyıram. Paris görüşlərimizdə o mənim Luvr, Joij Pompedu və Dekorativ Sənətlər Muzeyinə, məşhur əntiq mallar mağazalarına, eləcə də şəxsi kolleksiyalara səfərlərim zamanı ən yaxşı bələdçim olub.

Müsyö Aynardın şəxsi arxivində saxlanılan “Mənzərə” adlı rəngkarlıq əsəri diqqətimi çox cəlb edirdi. Çox qəribədir ki, əsərin nə arxasında, nə də ön hissəsində heç bir imza, tarix və qeyd yox idi. Əsərin kim tərəfindən çəkildiyi də bəlli deyildi.

Açığını deyim, mən ilk dəfə 1996-cı ildə bu əsərlə üz-üzə gələndə böyük rəssamımız Səttar Bəhlulzadənin özəl rənglərini, dəstxətini, poetik əhvali-ruhiyyəsini hiss etdim. Lakin bu barədə birbaşa danışmağa ehtiyatlandım.

Məni bu əsərin haradan gəldiyi, kimdən alındığı və müəllifinin kim olduğu çox maraqlandırır. Edit məni o saat başa düşdüyü üçün Aynardla söhbəti dərhal bu məcraya yönəltdi:

- Müsyö Aynard, bu əsər fransız rəssamlarına aid deyil. Bu əsərin haradan gəldiyi, müəllifinin kim olduğu, kimdən alındığı barədə bizə məlumat verməyiniz yaxşı olardı...

- Əsərin haradan gəlməsi, müəllifinin kim olması barədə əlimizdə heç bir məlumat yoxdur. Onu bir vaxtlar Fransa Mədəniyyət Nazirliyində fotoqraf işləmiş Jorj adlı bir nəfərdən almışıq. Artıq o qocalıb, 80 yaşı var, yaxşı yeriye bilmir... Məndə evinin telefon nömrəsi var. İstəsəniz, görüşüb söhbət də edə bilərsiniz. Çox maraqlı həmsöhbətdir.

Edit telefonu götürüb elə Aynardın şəxsi qal...reyasından Joija zəng etdi, sabah axşam saat 6-ya görüş təyin etdi. Səhəri gün Joijun evinə yollandıq. Edit vaxt itirməyib birbaşa mətləbə keçdi:

- Müsyö Jorj, cənab Aynardın şəxsi kolleksiyasında “Mənzərə” adlı bir tablo var. Əsəri ona siz təqdim etmisiniz. Deyə bilərsinizmi, həmin əsəri haradan əldə etmisiniz?

Əvvəla, deyin görüm, siz hansı ölkədən təşrif gətirmisiniz? Sizin bu əsəri təftiş edib araşdırmaqda məqsədiniz nədir? Və mən sizin üçün nə edə bilərəm?

Edit təbəssümlə dilləndi:

Jorjun suallarından istifadə etməklə Editin nə cavab verəcəyini təxmin edib mətnə əlavə edin.

Jorj xeyli fikrə getdi sonra o biri otaqdan səliqə ilə şəkilli bir albom gətirdi
İndi gəlin bu albomu vərəqləyək Orada mənim Bakıya səfərim zamanı
çəkilmiş şəkillər toplanıb

Edit gülə-gülə zarafata keçdi

Müsyö Jorj bu şəkillərin mətləbə nə dəxli var

O elə bil Editin nə dediyini eşitmədi. Ona görə üzünü ona tərəf tutub dedi:

- Siz çox böyük səhv edirsiniz. Şəkillərin bu problemin **çözülməsində** böyük rolu olacaq. Güman edirəm ki, ... (cümləni tamamlayın).

Bir neçə səhifədən sonra Bakı mənzərələrindən müxtəlif görüntülərlə, Fransa və Azərbaycan mədəniyyət xadimlərinin görüşlərinin, eləcə də rəssam Toğrul Nərimanbəyovla, Səttar Bəhlulzadənin emalatxanalarının ümumi görünüşləri, əsərlərinin iri və xırda planda fotolarını gördüm.

Bir anın içində hər şey aydınlaşdığı üçün mənim ovqatım tamamilə dəyişdi, özümdə yeni güc, enerji və nikbinlik hiss etdim. Jorj bunu o dəqiqə sezdi:

- Deyəsən, axtardığınızı tapdınız?

- Müsyö Jorj, çox sağ olun, çəkdiyiniz şəkillərin bizə çox böyük köməyi dəydi. İndi bizi bu rəngkarlıq nümunəsinin bura necə gəlib çıxması daha çox maraqlandırır. Bəlkə, bununla əlaqədar bir açıqlama verəsiniz.

- ...1969-cu ildə Moskvaya gəldik. Sonra bizi təyyarə ilə Moskvadan Bakıya yola saldılar. Axır ki, Bakım da gördüm. Çox maraqlı Şərq şəhəridir. Qədimliklə müasirliyin sintezində qurulub.

Sonra bizi şəhərin içində olan qədim bir şəhərə apardılar.

Çox qərribə idi: ətrafı daşla hasarlanmış bu balaca şəhər əvvəllər necə vardısı, eləcə də qorunub saxlanılmışdı. Dolanbac küçələri sanki labirinti xatırladırdı. Nəbələd adam bu əski şəhərdə aza bilərdi. Hə, yaxşı yadıma düşdü, əski şəhərin aşağı, dənizə yaxın hissəsində bir qala vardı. Onun tarixi, necə yaranması ilə əlaqədar bizə bələdçimiz ensiklopedik məlumat verdi. Həmin qala ilə bağlı bir-iki əfsanəni xatırlatdı.

Müsyö Jorj elə bil birdən-birə yuxudan ayıldı:

- İki rəssamın emalatxanasında olduq. Fransanın ovaxtkı Mədəniyyət naziri Andre Moloronu T.Nərimanbəyovun yaradıcılığı əməlli-başlı ovsunlamışdı. Onun milliliklə bəşəriliyin sintezində çəkilmiş əsərləri dünya incəsənətindən çox yaxşı başı çıxan naziri valeh etmişdi. Fransız rəssamları Sezanın, Renuarın, Qogenin, Van Qoqun, Modilyaninin orijinal əsərlərini görmüş bu adam dil boğaza qoymayıb hey onu tərifləyirdi.

- Rəsmi nümayəndə heyətimizin emalatxanasında olduğu ikinci rəssam bax bu idi. Onun adı, soyadı yadımda qalmayıb. Çünki o heç bir əsərinə imza atmamışdı. Çəkdiyi əsərlərinin repr...duksiyalarını da dönə-dönə nəzərdən

keçirmişəm. Heç birində imzası yoxdur. Amma çox yaddaqalan xarakterik sifəti vardır.

O əsərlərini emalatxananın divarları boyu düzmüşdü. Burada xoşa gələn, ruhu yerindən oynadan əsərlər olduqca çox idi. Ona görə də onların hamısını lentə aldım.

Andre Molero bu əsərlərin cazibəsindən sanki sehlənmişdi. Mən həmin anı lentə alanda ancaq bu sözləri eşitdim: “Realizm ab-havasından formalaşmış bu rəssam elə bil fransız impressi...nizm məktəbini keçib gəlib”.

Beləliklə, bu emalatxanada da olan görüşümüz başa çatdı. Biz yır-yığış edib getməyə hazırlaşanda bir də gördüm, rəssam əlində tablo düz qarşımda dayanıb. O, əsəri mənə uzadıb fransızca bilmədiyi üçün tərcüməçinin vasitəsilə bu sözləri söylədi: “Mən bu əsərimi sənə bağışlayıram. Ona görə ki çox işlədin, həm də xoşuma gəldin”.

Düzü, rəssamın bu hərəkətindən məmnun qaldım. Mən həmin əsəri Parisə gətirə bildim.

- Sizin bu söhbətlərinizdən tam aydın oldu ki, Parisdə Aynardın şəxsi rəsm kolleksiyasında qorunub saxlanan “Mənzərə” əsəri azərbaycanlı rəssam Səttar Bəhlulzadəyə məxsusdur, - deyə mən öz fikrimi bildirdim. - Mən elə əvvəlcədən, bu şəkilləri görmədən söyləmişdim ki, dəstxət, rənglər Səttar Bəhlulzadəyə məxsusdur. Amma Səttar yaradıcılığını dərindən belə olan Toğrul Nərimanbəyovun fikirlərinə də ehtiyac hiss edirəm.

...Toğrul Nərimanbəyovla zəngləşib görüşdük, Aynardın şəxsi rəsm qalereyasına getdik. Qalereyada “Mənzərə” əsərini görə kimi dedi:

- Heç bir şübhə yoxdur, bu, Səttarın əsəridir. Özü də ötən əsrin 50-ci illərinin sonu, 60-cı illərinin əvvəllərindəki yaradıcılığının məhsuludur. Səhv etmirsə, bu əsərin adı “Mənzərə” yox, “Bahar nəğməsi”dir.

Özümdən asılı olmayaraq, birdən-birə **beynimdə/beyinimdə** belə bir fikir yarandı: “Axı bu əsərlərin orijinaları Səttarın öz vətənidədir. Bəs bunlar haradan peyda olub ortaya çıxdılar?” Elə beynimdə dolaşan həmin sualla da Toğrula müraciət etdim. Cavabı birmənalı oldu:

- Rəssamlıq sənətində belə şeylər çox olur. Bir də görürsən ki, rəssam eyni tablonu, mənzərəni, portreti bir neçə variantda işləyir. Daha çox xoşuna gələnini özündə saxlayıb o birilərini dost-tanişə hədiyyə edir. Ya da ki əntiq mallar mağazasına verib satdırır. Dahi dünya rəssamlarının, eləcə də mənim yaradıcılıq həyatımda belə şeylər çox olub.

Möhbəddin Səmədin “Adi və qeyri-adi Səttar” kitabından
Mətni oxuyun, üslubunu müəyyənləşdirin, əsas mətnlə əlaqələndirin.

- Bu gördüyümüz mənzərələri respublikanın hansı guşələrində çəkmişiniz?

O, ani fikrə gedib sonra tabloların fırçaya alndığı yerlərin adlarını sadaladı:

- Onların arasında Abşeronda, Qubada, Dəvəçidə, İsmayılıda, Şamaxıda, Göygöl tərəflərdə, eləcə də Naxçıvanda, Şuşada, Salyanda kətana köçürülənlər var... Bilirsiniz, hər yerdə həm gözəllik var, həm də ecazkar musiqililik. Yenə təkrar edirəm, bunları görüb qavramaq üçün, sadəcə olaraq, yeni göz və qulaq gərəkdir.

Rəssamın tablolarında gördüyüm qeyri-ənənəvi və qeyri-adi rəng çalarları, xüsusən ağ, çəhrayı, san rənglər diqqətimi daha çox çəkdiyindən məndə o rənglər barədə bilgi əldə etmək marağı yaranmışdı. Ona görə soruşdum:

- Səttar müəllim, sizin işlətdiyiniz rənglər qeyri-ənənəvi rənglərdir. Siz bu rəngləri necə əldə edirsiniz?

Cavabı birmənalı oldu:

- Mən heç bir rəng-zad kəşf etməmişəm. Əsərlərimdə gördüyünüz bu rəngləri Azərbaycanın ayn-ayn yerlərinin təbiətində görmüşəm. Sonra on, on beş rəngi bir-birinə qatıb həmin çalarları almışam. Necə deyərlər, bir növ təbiəti yamsılamışam...

Mühazirə 21.

İLDIRIMLI YOLLARLA

Geniş yaradıcılıq diapozonuna malik bəstəkar Qara Qarayevin yazdığı əsərlərdə Azərbaycan mövzusu xüsusi üstünlük təşkil edir. Bu əsərlərin məzmun sadəliyi və aydınlığı xalq musiqisinin möhkəm bünövrəsinə əsaslanır. Bəstəkarın sonrakı dövr yaradıcılığında yazdığı “Vyetnam süitəsi”, “Albaniya rapsodiyası”, “Don Kixot simfonik qravürləri”ndə dünya xalqlarının həyat və talelərindən daha çox bəhs olunur. Bu əsərlərdə azərbaycanlı bəstəkarın dünya xalqlarının həyat və məişətlərinə, etnoqrafiya və musiqi folkloruna yaxından bələdliyi **açı(q, ğ)**-aydın özünü göstərir.

Dahi Nizaminin eyniadlı poeması əsasında yazılmış “Yeddi gözəl” baleti musiqi sənətinin ən böyük nailiyyətlərindən biridir. Bu baletdə bəstəkar milli musiqinin məqam-intonasiya sistemi və janr xüsusiyyətlərindən məharət və **yaradıcılı(q, ğ)la** istifadə etmişdir.

“İldırımlı yollarla” baleti həmişə müasir olan əbədi bir mövzuya * Cənubi Afrika xalqlarının irqçiliyə və müstəmləkəçiliyə qarşı apardığı mübarizəyə həsr edilmişdir. Əsər maraqlı və cəlbedici süjet üzərində qurulmuşdur. **Ağ qız Sari və mulat oğlan Lenni bir-birini odlu məhəbbətlə sevir.** Lakin irqçilik siyasəti bu gəncləri qovuşmağa qoymur.

Baletin ikinci süjet xətti qaralar və mulatlar arasında onların zülmkar ağalarının süni surətdə yaratdığı düşmənçilik siyasətini əks etdirir. Lenni qara Mako ilə birlikdə mulatlar arasındakı süni düşmənçiliyi aradan qaldırmağa, irqçilik siyasəti yürüdənlərə qarşı mübarizə cəbhəsini möhkəmləndirməyə çalışır.

Nəticədə Lenni ilə Sarinin faciəsi mulatları və qaraları birləşdirir, onları intiqama və azadlığa səsləyir. Bu mübarizəyə Mako rəhbərlik edir. O, daim azadlığa can atır.

Əsərdə Sari və Lenninin faciəli məhəbbət macərası Cənubi Afrika xalqlarının həyatı, məişəti, adəti və mübarizəsi fonunda verilmişdir. Qara Qarayevin ecazkar musiqisi hər bir obrazın ideya və fikrini, ehtiras və hissini, eləcə də xalq həyatını, məişətini, bu xalqın sosial ədalətsizliyə qarşı ardıcıl mübarizəni bütün reallığı ilə göz önündə canlandırır.

Bəstəkarın sənət dostu, xalq artisti mayestro Niyazi deyirdi: “Bu gözəl sənətkarın rəvnaqlı boyalarla dolu olan partituraları səsləndirmək sahəsində birlikdə apardığımız çox zaman yorucu, lakin həmişə fərəhli, arasıkəsilməyən sevinc saatları bizi bir-birimizə bağlayır. “İldırımlı yollarla” müasir və **coş(q, ğ)un** ilhamlı rəssamın fırçasından çıxmış son dərəcə əzəmətli bir tablodur. Həmin musiqidə yeni söz deyən, düşünməyə, həyəcanlanmağa və sevməyə məcbur edən bəstəkar Qarayevin istedadı bu tabloda özünü parlaq şəkildə göstərmişdir. Onun bu gözəl əsəri qəlbinin qanı ilə yazan şairin ürək nəğməsidir”.

1. Qara Qarayevin baletin finalındakı çağırışını “Sevgi ağacı” mətninin ideyası ilə əlaqələndirin. Mətnin hansı abzasında tolerantlığa çağırış motivləri vardır?
2. Qara Qarayevin “İldırımlı yollarla” baletindən bir hissəyə qulaq asın. *Qara Qarayevin “İldırımlı yollarla” baleti bəşərilərin və millilərin sintezi üzərində qurulub desək*, bir cümlə ilə bu əsərə qiymət verə bilərsinizmi? Bu fikirlə razısınız mı?
3. Cümləni tamamlamaqla tapşırığı yerinə yetirin.
“Mətnə “İldırımlı yollarla” baleti.....bənzədilir”.
 - Həmin bənzətməyə münasibət bildirin. Bu bənzətmə ilə razısınız mı?

- *Bu, mətnin bədii üslubda olduğunu deməyə əsas verirmi? Fikirlərinizi əsaslandırın.*

4. Mətnə hansı fikir yoxdur?

- “Don Kixot simfonik qravürləri”ndə bəstəkarın musiqi folkloruna yaxın bələd olduğu aydın olur.
- Maestro Niyazi “İldırımli yollarla” baletini rəssam fırçasından çıxmış əzəmətli tabloya bənzədir.
- Maestro Niyazi “İldırımli yollarla” baletini “sülh və dostluq himni” adlandırır.
- “İldırımli yollarla” baletinin qəhrəmanları ağ qız Sari və mulat oğlu Lennini məhəbbəti irqçilik siyasətinin qurbanı olur.

İSTİFADƏ OLUNAN ƏDƏBİYYAT

1. Ümumtəhsil məktəblərinin 10-cu sinfi üçün Azərbaycan dili (tədris dili) dərslik. Bakı 2017. Müəlliflər: Tofiq Hacıyev, Samirə Bəktaş, Yeganə Hacıyeva.
2. A. Qurbanov. "Ümumi dilçilik", 2 cildə, Bakı, "Elm və təhsil", 2011.
3. V. Əliyev. Gəmiqaya abidələri. Bakı, "Əbilov, Zeynalov və oğulları", 2005.
4. S. Sadıxova. Orta əsr Azərbaycan geyimləri. Bakı, "Şərq-Qərb", 2013.
5. 4. S. Sadıxova. XIX əsr Azərbaycan geyimləri. Bakı, "Şərq-Qərb", 2013.
6. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti. 4 cildə. Bakı, "Şərq-Qərb", 2006.
7. Azərbaycan dilinin orfoqrafiya lüğəti. Bakı, "Şərq-Qərb", 2013.
8. Azərbaycan dilinin omonimlər lüğəti. Bakı, "Şərq-Qərb", 2007.
9. Azərbaycan dilinin sinonimlər lüğəti. Bakı, "Yazıçı", 1990.
10. Azərbaycan dilinin antonimlər lüğəti. Bakı, "Şərq-Qərb", 2007.